

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI

ÁJINIYAZ ATINDAĞI NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI

Súwretlew óneri hám miynet tálimi fakulteti
«Súwretlew óneri hám injenerlik grafikası» kafedrası

Súwretlew óneri hám injenerlik grafikası talim bağdarı
4- kurs talabası Begimbaeva Dilaramnıń

PITIRIW QANIYGELIK JUMISI

**TEMA: 6-KLASS OQIUSHILARINA DEKORATIV SÚWRET SALIW
SHINIĞIWLARIN ALIP BARIW METODİKASI.**

Talaba: _____ D.Begimbaeva
İlimiy basshı: _____ doc.w.w.a. Sh.O. Qallıqlıshov

«Qorgawğa usınıs etilsin»

Súwretlew óneri hám

injenerlik grafikası kafedrası

baslığı: _____ Ğ. A. Mambetkadirov.

«_____» _____ 2021 j

Nókis-2021 jıl

**TEMA: 6-KLASS OQIUSHILARINA DEKORATIV SÚWRET SALIW
SHINIĞIWLARIN ALIP BARIW METODİKASI.**

JOBA:

I.KIRISIW

I.1. Dekorativ súwret salıwdıń oqıtıw metodikası.

II. TIYKARGI BOLIM

II.1. Dekorativ súwret salıw sabaqlarınıń tárbiyalıq áhmiyeti.

II.2. Súwretlew óneriniń dekorativ súwret salıw túri boyınsha gúrriń ótkeriw

II.3. Dekorativ súwret salıwda kórghezbe quraldın ahmiyetligi

II.4. Dekorativ súwret salıw sabaqlarında nağıslı kompozitsiya dúziwge úyretiw.

III. JUWMAQLAW

Reprodukciyalar

Paydalanilgan adebiyatlar

I.KIRISIW

Súwretle óneri barisinda teoriyalıq bilimlerde ilimiy pedagogikalıq tárepten talıqlaw máselesine óner tusiingin ozin talıqlaw arqali qarau, maqsetke muwapik boldi.

Adamlar tárepinen belgili bir is nárese buyim hám t. b. lardi sheberlik penen isleniwi hám diydine jetkiziwi insan miynetiniń kórkemlik penen islengenligin bildiredi. Demek pedagogtin da ozine miynetiniń puxta, suliw kemshiliksiz isleniwi kórkemlik ulgisi bolip esaplanadi.

Tálim tárbiya beriwde súwretlew óneri tusiniginin qanday xarakterge iye ekenligi oz aldina ilimiy pedagogik talıqlawdi kozde tutadi. Mine sonin ushinda bul baristagi payda bolǵan teoriyalıq tusinikler olardin pedagogika pánindegi orni haqqında toqtalıwımız lazim.

Búgingi kúni xalıqaralıq jámiyet qatarınan múnásip hám bekkem orın alıp atırǵan O'zbekstanımızǵa, onıń tariyxıy qısqa dáwirde qolǵa kirgizgen úlken sheklerine, el-jurtımızdıń ruwhıy tamirları, úrp-ádet hám dástúrlerine, bir sóz benen aytqanda, ózbek xarakteri, ózbek tábiyatına pútkil dúnyada qızıǵıwshılıq hám húrmet barǵan sayın artıp barmaqta. Bul tábiyiy, uzaq-jaqındaǵı sırt elli dos-biradarlarımız, jáhán jámiyetshiligi eń dáslep biziń zamanagóy ádebiyatımız hám kórkem ónerimiz arqalı ózlerin qızıqtıratuǵın usınday sawallarǵa juwap tabıwdı qáleydi.

Xalıq bilimlendiriw xızmeti rawajlanǵan házirgi waqıtta hár bir sabaqtı joqarı dárejede ótkeriw ushın kabinet sistemasında, texnika quralları hám kórgizbeshilik tiykarında sabaq alıp barıw talap etiledi. Dekorativ súwret salıw shınıǵıwların úyreniwde xalıq ónermentshiliginde úyrenip barıladı. Reńtanıw nızamların, ullı dizaynerlerdiń turmısı hám dóretiwshilik xızmetin úyreniwdi kabinetsiz, texnika qurallarsız hám kórgizbeli quralsız oylap bolmaydı.

Temaniń aktualıǵı: Dekorativ bezew sabaqlarında oqıwshılardıń kórkem sezimtalıǵın, dóretiwshilik qábiletin ósiriw imkaniyatları keń. sabaqlarda oqıwshılar simetiriya, ritm, reńlerdiń múnásipligi, kompózitsiyanya nızam qaǵıydalırı menen tanısadı. Oqıwshılar dóretiwshilik qábiletlerin naǵıs sızıw,

kitap tiulı ushın eskizler islew, shaqırıw biletlerin islew. shınıǵıwlarında kórgezbekli quraldıń ornı júdá áhmiyetli. Bunday shınıǵıwlarda xalıq ámeliy óner úlgilerinen ilajı bolsa nusqalar kórsetiw, bolmasa reproduktsiyalar járdeminde oqıwshılardıń sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın artıramız. Demek bul, oqıwshılardıǵa milliy tárbiya beriw, xalqımızdıń úrip-ádeti, mádeniyatın úyretiwde úlken orın tutadı, bul bolsa búgingi kúni aktual máselelerden biri bolıp sanaladı.

Temaniń maqset hám wazıypaları: súwretlew óneri predmeti shınıǵıwların natıyjeli alıp bariwda tómendegilerge ámel qılıw kerek boladı:

– súwretlew óneri shınıǵıwlarında ámelge asırılǵan tálim hám tárbiyalıq barısların tıǵız baylanıslı ráwishte ámelge asırıw. Bunda tiykarǵı kúshli ideyalıq – siyasiy , ádep–ikramlılıq, estetikalıq hám miynet tárbiyasına qaratıw:–Pedagogikanıń didaktikalıq printsiplerine qatań ámel qılıw ;

– ayrıqsha, tálimniń tárbiyalıq printsipline, onıń ideyalıq–siyasiy baǵdarda bolıwına, ilimiylik hám kórgezbeklik printsipline, tálimniń aktivlik hám sanalılıq, sistemalılıq hám izbe –izlik printsipline ayrıqsha itibar beriw;

–hámme sabaqlardı kabinet sistemasında ótkeriwge erisiw;

– oqıwshılardı súwretlew ónerdi húrmet qılıw hám qadirine jetiw ruwxında tárbiyalaw ;

-oqıwshılardıń pánge bolǵan qızıǵıwların sistemalı ráwishte asıra barıw;

-súwretlew ónerin mektepte oqıtılatuǵın deyerli hámme sabaqlar menen óz–ara baylanısdá ótkeriwge erisiw.

wazıypaları: Oqıw barısına, sabaqqa bolǵan zárúr talaplar – hámme oqıwshılarda dóretiwshilik miynetiniń zárúrlük shárti esaplanǵan ózbetinshe dóretiwshilik pikirlewdi óstiriw. Dóretiwshiliginiń hár bir jumısqa ratsionalizatorshasına jandasıwdı sistemalı tarbiyalaw, qalıplestiriw zárúr.

Bunıń ushın shablon, tayar retsept tiykarında emes, ózine tán original, ózbetinshe, dóretiwshilik ráwishte háreketlerin hám qollap– quwatlaw kerek boladı dep jazdı Skankin M.N. Bul pikir súwretlew óner predmetine tikkeley

baylanisli bolgan ham onin aldina qoyilagan en zarur ham zarur talaplardan dep esaplasaq, qate qilmağan bolamız.

Temanın tiykargı wazıypalarınan biri bular;

-ózbek, qaraqalpaq xalıq ámeliy ónerin teoriyalıq jaqtan úyreniw.

-bezew ushin kerek bolgan ayırım tábiyiy materiallardı stilizatsiyalawdi biliw

- dekorativ kompozicyanı boyawlar menen islew tajiriyesi arttiriw.

-belgili bir ádebiy shıǵarmaǵa (gúrriń, tımsal, ertek, dástan h.t.b.) illyustratsiya islewdi waziypa etip qoyadi. Sonday aq oqıwshılardıń dóretiwshilik uqıbın rawajlandırıw, sabaq protsessinde alǵan bilimín ham tajiriyesin turmısta praktikalıq xızmetinde qollana alıwǵa úyretiwden ibarat.

Izertlew ob`ekti ham predmeti: Moynaq rayonı Xalıq bilimlendiriw bólimine qarashlı 2-sanlı mektep. Uliwma tálim mekteplerinde súwret páni.

Izertlew metodikasi ham metodları: Pedagogik ilimiy metodık adabiyatlardı úyreniw ham talıqlaw. 6 -klass oqıwshılarına súwretlew óneri páninen alıp barılatuǵın shınıǵıwlarda uliwma ham jeke metodika, kórgezbellilik printsipin qollanıw kórgezbelilik metodlar kiritilgen. Xudojniklerdin shıǵarmaların úyreniw ham analizlew metodı. baqlaw metodı, gúrrińlesiw, sawbetlesiw, metodları

Izertlew nátiyjeleriniń ilimiy tárepten jańalıq dárejesi: Pitiriw qániygelik jumısım barısında bir qansha metodlardan, paydalanıp sabaq barısında grafikalıq jumıslardıń balalar tárbiyasında úlken orın tutatuǵı anıqlandı. Sonın menen birge teoriyalıq ámeliy –pedagogikalıq máseleler ashıp kórsetilgen

Izertlew nátiyjeleriniń ámeliy áhmiyeti ham oni en jaydırıw; oqıwshılarıǵa ámeliy shınıǵıwlardı orınlaw barısında úy úsken buyımları sonday aq, guller, miywe jemisler ham xalıq ámeliy óneri úlgilerinen paydalanıp ótilgen sabaq balalardıń qızıǵıwshılıǵın arttırıw, bilim tájiriyesin qaliplestiriwde jaqsı

nátiyje beredi. A`meliy jumıstıń izbe-izligi boyınsha, nizam qaǵıydalarına boysınıp súwret salıwda úlken áhmiyetke iye.

-orınlanǵan jumıstıń tiykargı nátiyjeleri: Ilimiy jumısi dawamında jumısımızdın maqseti hám wazıypaları, jańalıǵı, sonday-aq onıń ámeliy zárurligin kórsetiw. Súwretlew óneri sabaqlarında 6-klass oqıwshılarına dekorativ súwret salıw shınıǵıwların alıp barıw metodikası boyınsha ken maglıwmat berdik. Bul islerde kóргеzbe qurallardan paydalanıw úlken nátiyje berdi.

Juwmaq hám usınıslardıń qısqaşa ulıwmalastırılǵan kórinisi:

Súwretlew ónerin oqıtıwda oqıwshılardıń ózbetinshe islew protsessin aktivlestiriwde hám dóretiwshilik pikirlewdi rawajlantırıwda bilimlerdin mashqalalı bayan etiw jolında ken paydalanıw hám izleniw hám ilimiy izertlew metodların qollaw tiyis. Oqıtıw protsessiniń nátiyjeligin asırıwdan tuwrı oqıwshılardıń aktiv psixikalıq xızmeti intellaktuallıq, emotsianallıq menen baylanıslı.

Bul jumıs súwretlew óneri oqıtıwshıları ushın qolaylı hám járdemshi is bolıp tabıladı.

I.1. Dekorativ súwret salıwdıń oqıtıw metodikası.

Dekarativ qol óneri dóretpeleri kórkem estetikalıq qásiyetke iye hám biziń turmısımız menen júdá baylanısta sebebi bir qıylı dóretpelerdi turmısta jiy paydalansaq (úy ishinde) parklerde, qala maydanlarında h.t.b. xalıq ustalarınıń islegen buyımları úy-turmısta paydalanıw menen sheklenbesten olar hár bir xalıqtıń ózine tán qásiyetlerin jasaw turmıs keshiriwi, miyneti, tabiyatı haqqındaǵı jaqsılıqların ashıp beredi. Orta mekteplerde dekarativ qol óneri dóretpeleriniń tiykarları menen oqıwshılar súwret sabaqlarında tanısadı. Yagnıy baslawısh klasslarda oqıwshılar dekorativ súwret tabiyi ósimliklerdiń hám haywanlardıń stilizatsiyalanǵan formalarınan keń paydalanıladı.

Sonday-aq dekorativ súwret salıw jumısları oqıwshılardıǵa turmısta ushraytuǵın zatlardıń wazıypası, olardıń forması bezew forması materialı ham elementleri óz-ara baylanısı haqqında túsinik beriw oqıwshılarda kórkemlik jaqtan tarbiyalaw maqsetinde úlken sheberlik menen súwretlengen zatlardı jaraqsız zatlardıń ajrata biliwge úyretiw maqset etip qoydı. Dekarativ súwret salıw sabaqlarında hár qanday naǵıstın tiykarınan qorshaǵan ortalıq penen tanıstırıw zat hám hádiyselerden alınǵanlıǵın ańlaw lazım. Biraq naǵıs salıw protsessinde xudojnik real formanı ózgertiwi, onı apiwayılastırılıwı; oǵan jańadan detallar qosıwı hám soǵan uqsaǵan basqa da ózgertiwler kirgiziwi múmkin. Mektepte dekorativ jumıslardıń orınlawı tómendegilerden ibarat.

1. Tayar naǵıs úlgilerin kóshiriw
2. O'z betinshe naǵıs salıw
3. Dekarativ garfikalıq jumıslar

Oqıwshılar naǵıs úlgilerinen kóshiriw sabaqlarında naǵıs salıwdıń ózine tán qásiyetleri menen ritm, simmetriya hám onıń áhmiyetliliǵi menen tanısadı, Xalıq ámeliy ónerinen alınǵan úlgilerden qarap salıw hám onı úyretiw arqalı oqıwshılardıń kórkemlik jaqtan qızıǵıwshılıǵın arttıradı. O'z betinshe naǵıs salıw arqalı balalardıń dóretiwshilik qasiyeti fantaziyatsiyası hám oy pikiri rawajlanadı.

Bunda oqıwshı bir waqıtları kórgen naǵıslarına uqsas etip ózi naǵıs saladı nátiyjede olar naǵıs salıwdaǵı kompozitsiya qaǵıydaların ózlestirip aladı.

Muǵállım balalardı kórsetilgen naǵıs elementleri menen shegaralap qoymay oqıwshılar basqasha elementlerden naǵıs salıwǵa ózleriniń intasın bildirgende olardıń rayın qaytarmaw kerek.

Albette sonı aytıp ótiw kerek tapsırmalardı orınlap atırǵanda muǵállım balalardıń dóretiwshilik penen islewlerine áhmiyet beredi. Olardı ilhámlandırıw ózlerine isenim payda etiw eń joqarı islengen súwret salıwdıń turmıstaǵı áxmiyetin túsinedi, hámde alǵan bilimleri diywalı gazetanı kórkemlewde zaldı bezewde x.t.b. jerlerde paydalanıladı. 6-klasslarda dekarativ grafik jumıslarının wazıypası oqıwshılardıń dóretiwshilik uqıbın rawajlandırıw, sabaq protsessinde alǵan bilimin hám tajriybesin turmısta praktikalıq xızmetinde qollana alıwǵa úyretiwden ibarat. Sol maqsette bul klasslarda balalarǵa “jana jıl”, “8-mart”, “Nawrız”, “1-sentyabr”. Bayramlarǵa arnıp shaqırıw билетleri, qutliqlawlar tayarlaydı. Bunday shınıǵıwları alıp barıwda bezewde naǵıs elementleriniń úlken ornı bar.

Oqıwshılar Qaraqalpaq hám tuwısqan xalıqlardıń naǵısların kúzetiw hám úyreniw arqalı olardıń forma hám reńlerdiń garmonik birligin túsinetuǵın boladı.

Házirgi estetik tárbiya teoriyası hám praktikasında mektep jasındaǵı balalarda reńlerdi estetik seziwdi rawajlantırıwdı úyreniwge óz aldına kewil bóledi. Bul másele oqıwshılarǵa kórkem tálım beriw metodların jánede rawajlantırıwda áhmıyetli orın tutadı.

Kóp jıllıq tájiriybe balalar reńler atın jaqsı ózlestiriwlerin, reńdi tek tiykarǵı xarakteristikası boyınsha emes, bálkim názikligi, tawlanıwı boyınsha da parıqlanıwın tez úyreniwlerin, kolorit hám reńler múnásebetin ayırım máselerdi jaqsı túsintiriwin kórsetedi. Reńler shártli bolıp, jergilikli ortalıqtıń konkret jaǵdaylarındaǵı obektlerdiń haqıyqıy reńin bayan etpeytuǵın naǵıs, naǵıs ónerindegi kolorit hám reńniń nızamları basqasha. Onda hár bir reńniń máni hám kompozitsiya tárepinen tuwrılıǵı, olar ortasındaǵı keskinlik tiykarǵı rol oynaydı.

Biraq naǵıs elementleri reńniń máni tárepinen tuwrılıǵı óz náwbetinde, olardan hár biriniń naǵıs kompozitsiyasındaǵı roli menen belgilenedi.

Naǵıstaǵı qandayda bir element óziniń mánilik hám kompozitsiyalıq áhmiyeti menen naǵısta óz aldına orın tutsa, onıń reńi arnawlı ajıralıp turıwı múmkin, bunday halda naǵıs kompozitsiyasındaǵı tiykarǵı zattıń qabıl etiliwine tásir qıladı, onıń uyǵınlıǵın buzadı, onnan shıǵıp ketedi. Túsi qarama-qarsı reńlerdiń birigiwi hádden tısqarı keskinlikti keltirip shıǵaradı.

Uyǵın birigiwlerge bir reńniń túsleri sıpatında qabıl etetuǵın óz-ara jaqın reńlerdi kórsetiwde kiredi.

Reńler uyǵınlıǵında spektr reńlerdiń ashıq-toqlıǵı ayırmashılıǵın saqlaw spektrdegi ashıq reńdi-ashıǵıraq, toq reńdi-toqıraq alıw kerek. Ashıq toqlıqtıń bunday teńligin ádette átiriaptaǵı waqıyalıqta kóremiz hám olar biz ushın tábiyrek túyiledi.

Nagistiń bórtip turǵan bólimleri fonnan ajıralıp turıwı lazım. Kontur súwretiń anıqlıǵın asıradı. Toq kontur sayanı hám ashıq konturdi esletedi. Kóbinese bir-birine jaqın bay reńlerdi jaqın isletiwde konturdan paydalanıladı hám usı arqalı olardıń kontrastlıǵı óz-ara tási kemeytiriledi hámde bir reńdegi elementlerdi basqa reńli elementlerden kóbirek ajratıladı, bir túrdegi tusli reńler bir fonda jaqsı ajıralıp turmaydı. Qara fondaǵı naǵısta kontur bolıwdıń qájeti joq.

Toq reńli kontur shegaralanǵan júzeniń jarıqlıǵın kemeytiredi, reńli kontur júzeniń qabıl etip atırǵan reńin ózgerteredi. Eger bir tusli reńler júzege intensiv reńli kórkem súwret sızılsa, fonniń reńi biraz ózgerip, súwret reńine jaqınraq reńli bolıp kórinedi. Mısalı ashıq hawa reń, fonna qara reń menen sızılsa, bul fon kógirek bolıp kórinedi. Reńler uyǵınlıǵın tańlawda olardıń túsi uqsaslıǵı ayrıqsha rol oynaydı. A'dette túsi bir tústegi reńler toparına ulıwma orta tús tiykarǵı reń esaplanadı. Mısalı topardı qońır oxra, sarı, toq sarı túsler qurasa, onıń tonı altın reń oxra boladı yamasa kók hawa reń, ashıq jasıl reńlerden ibarat hám kók penen hawa reń kóbirek topardıń túsi kók esaplanadı. Reń toparındaǵı reńlerdiń parqı qanshama úlken bolsa, topardıń ulıwma orta túsiniń ajratıwı sanday qıyın bladı. Reń toparında

ayırım orta tústi kórip, usı topardaǵı ayırım reńlerdi basqasha qabıl etemiz hám olardı qandayda orta túske boysındıramız.

Reńlerdiń uyǵınlıǵı hár túrli boladı, olardan ayrımları eń kóp oynawlıǵı hám intensivligi menen basqaları bir tonlıǵı yamasa qattı keskin koloritligi menen xarakterlenedi.

Dekorativ súwret sabaqlarında kórgezbeli qurallardan paydalanıw eń tiykarǵı orındı aladı. Sebebi ol oqıwshılardıń logikalıq oylawın tereńlestirip, turmıshlıq tájiriyesin keńeytedi, baqlaw salıstırıw, tallaw hám ózinshe juwmaq shıǵarıw kónlikpelerin hár tárepleme rawajlandıradı, usı arqalı olardıń bilim alıwınıń úzliksizligin táminleydi.

Kórgezbeli qurallardı sabaqta qollanıwdıń áhmiyetin óz waqtında Ya.K.Kamenskiy, K.D. Ushinskiy hám taǵı basqa ataqlı pedagoglar ayrıqsha atap ótedi. Máselen K.D.Ushinskiy «kórgezbeli oqıw abstrakt sózler menen abstrakt túsiniqlerge tiykarlanbaydı, al haqıyqatında balalar tikkeley qabıl etken konkret obrazlarǵa súyenedi». Bul qabıl etiw oqıw waqtında bolsın, ya oqıwshılardıń óz betinshe burınnan kórip bilgenleri bolsın, ulıwma bulardıń hámmesi balanıń boyına singen yad bolıp qalǵan tayar obrazlar borlıp tabıladı, kórgizbelikti muǵállim oqıw islernin usıǵan tiykarlanıp kórgizedi»,¹-dep kórgezbeli oqıwdı joqarı bahaladı. Olar oqıwshılardıń haqıyqıy bilim alıwında, materiallardı tereń ózlestiriwinde úlken járdem beretuǵın didaktikalıq materiallardıń biri bolıp tabıladı. Muǵállim sabaq waqtında kórgezbeli qurallardı qollanıw arqalı oqıwshılardıń esitiw hám oylawına, kóriw seziminiń járdemge keliwin táminleydi. Bul ballardıń úyrenilip atırǵan teoriyalıq materiallardı burınǵıdanda tereńirike jáne hár tárepleme qabıl etip ámeliy shınıǵıwlardı sanalı túrde hám belsendilik penen túsiniw islewine múmkinshilik beredi. Sabaq dáwirinde qollanılatuwin kórgezbeli qurallardıń túrleri kóp hám olar jumsalıw maqsetin qaray hár qıylı bolıp keledi.

¹ Нажимаддинова Г.Р. Бошланғиш синф ўқувчилари ўқув билув фаолиятини шакиллантиришнинг дидактик асослакри Пед. Фан. Номэдисс.-Т.: 2006. 48-б.

II. TIYKARGI BOLIM

II.1. Dekorativ súwret salıw sabaqlarınıń tárbialıq áhmiyeti.

O'zbekstan mustaqqıllıǵı menen baylanıslı barlıq sotsial-siyasiy hám ekonomikalıq máseleler qatarında insan, aynıqsa jas áwlat mánaviyatı, erkin, azad shaxs aǵartırwshılıǵına, mádeniyat hám kórkem ónerdiń rawajlanıwına óz aldına itibar berildi. Mine usı milliy oyanıw dáwirinde mámleketimizdiń gúllep jasnawında, jámiyetlik turmıstıń túrli tarawlarında jetiskenliklerine, erisiwine jas áwlattıń tárbiası ayrıqsha orındı iyeleydi.

Bul dáwirde milliy qádiryatlarımız tiklenip atırǵan, milliy tárbiya, mekteplerimizde ósip kiyatırǵan jas áwlatı ana-Watanǵa sheksiz muhabbat, onıń ónip ósiwi, rawajlanıwı jolında háreket qılwshı insanlardı tárbialap jetistiriw uqsáǵan mashqalalar da júzege kelmekte. «Hár bir insannıń,-dep kórsetedi O'zbekistan Respublikası birinshi prezidenti İ.A.Karimov, aynıqsa» endigana ómirge qádem basıp kiyatırǵan jaslardıń ańına sonday pikirdi sińdiriw kerek, olar aldına qoyılǵan maqsetlerge erisiwin ózlerine baylanıslı ekenligin ańlap jetiwi kerek» (1,23)

Demek bul iygiliqli iste jaslardı bilimli mádeniyatlı, Watan súyiwshilik páziletlerine iye, adamgarshilik etip tárbialawda dekorativ kórkem óneriniń saylandı miyraslarınan, xalıq usta ónermentshilari dóretken durdana shıǵarmalı shın mánisinde mektep bola aladı.

Dekorativ súwret sabaqları aldın ala oqıwshılardıń ulıwma kamalǵa jetiwine yaǵınıy olarda dıqqat, gúzetiwshilik obrazlı hámde keńlik oylaw, miynetsúygishlik, erik hám basqalardıń rawajlanıwına járdem beriw lazım. Lekin bul shınıǵıwlarıń tiykarǵı wazıypası oqıwshılarda estetik kórkem sezim payda qılw, olardıń arnawlı kórkem iskerlik qábiletlerin anıqlaw hám jetilistiriw. Al tiykarǵı maqseti burınnan kiyatırǵan ata-babalarımızdıń ónermentshiligin tereń úyreniw, eski ónerment ustalardıń islew usılları dóretpeleri, tariyxı haqqında maǵlıwmat beriw, milliy dástúrimiz hám ulıwma insaniylik qádiryatlar menen tanısıw, eski buyımlardan nusqalar alıw hám onı qayta rawajlantırıw,

dóretiwshilikke jol ashıp beriwdi óz ishine aladı. Sonıń menen birge tábiyatı hám miynet barısların ańlaw jergilikli tábiyy materiallar járdeminde hár túrli kórkem úy úskene buyımlar jaratıw, xalıq ustalarınń ustaxanaları, muzeyler menen tanıstırıwdan ibarat.

Dekorativ súwret salıw sabaqları balalarda ruwxıylıq aǵartıwshılıqtıń ajıralmas bólimi esaplanǵan kórkem ámeliy hám ádep ikramlılıqtı rawajlantırıwǵa xızmet qıladı.

Belgili alım J.Bazarbaev; «A’deplilikke tárbiyalawda iskusstvo ózgeshe rol atqaradı. Sebebi iskusstvo adamnıń turmısınń júdá alıslaw sferalarına kirip, onıń oylarınń sezimleriniń hám xarakteriniń barlıq keshirmeleriniń qalıplesiwine óziniń úlken tásirin tiygizedi» dep kórsetedi. (3,240)

Belgili dana V.G.Belinskiy; «Qay jerde iskusstvo ústemlik etpese, ol jerdegi adamlar reyimli emes-tek qáwiplenip qarawshılar. Olar jawızlıq penen gúrespeydi, onnan qashadı. Olar qashqandada jawızlıqtı jek kórgennen emes, al esapshılıqtan qashadı. Demek iskusstvo adamnıń júregin jibitip kewilin kóterip, miyirmanlıqtıń dawılpazı bolıwı kerek. Onıń uranı adamǵa degen súyispenshiligi» dep jazadı. (3.22)

Balalarǵa tárbiya beriwdiń eń kerekli wazıypalarınan biri ámeliy ónerdegi dóretpelerdi oqıwǵa úyretiw. Dekorativ súwret salıw sabaqlarında kórkem bezew isleri, ertekler, gúrriń, dástan, roman, uqsáǵan málim bir mazmundı kórsetiwshi illyustratsiyalar islenedi. Biraq onı kitap oqıǵanday oqıp bolmaydı. Bul shınıǵıwlardı oqıwdıń ózine ılayıqlı tili bar. Olardı bilgen adamlar oqıy aladı. Atap aytqanda súwretshiler sızıqlar, reńler, ólshewler, kompozitsiya, ritm, simmetriya, forma, naǵıs elementleri olardıń jaylasıwı reńi uqsáǵanlardı kórsetip beriwshi qurallar járdeminde shıǵarma mazmunın ashıp beredi. Bulardı oqıy alǵan oqıwshılar shıǵarmalarǵa usta yamasa súwretshi tárepinen alǵa súrilgen ideyalardı, mazmundı tereń túsine aladı. Sonday aq olar shıǵarmanıń kórkemlik qádirin anıqlaydı hám oǵan tiyisli bahasında bere aladı. Sonıń menen birge shıǵarmalarǵa milliylik, gózzallıq, kóterińkilik, qaxramanlıq uqsáǵan sıpatlardan zawıqlanıw

payda boladı. Bul balalarda estetikalıq tárbiyanıń tiykarın qurıwshı estetik sezim, estetik zawıq, estetik bahalaw, estetik dóretiwshilik uqsáǵan sıpatların ósiriwde úlken rol oynaydı. Aynıqsa dekorativ súwret salıw sabaqlarında jaslarda milliy ǵurur hám milliy ruxıy baylıǵın rawajlantırıwda, watansúyiwshilik hám internatsional tárbiyada, doslıq hám óz-ara járdem ideyaların payda qılıwda úlken kúshke iye.

Dekorativ súwret salıw shınıǵıwlarında oqıwshılar naǵıslar, arqalı ámeliy óner buyımlarındaǵı gózzallıqtı sezedi hám ózleride usınday naǵıslı kompozitsiyalar dúziwge háreket qıladı. Usı maqsette, balalarǵa xalıq ámeliy óner úlgilerin gúzetedi olardıń forma hám reńlerin talıqlaydı. Oqıwshılar qaraqalpaq hám qońsı xalıqlardıń ámeliy óner úlgilerin ondaǵı naǵısların gúzetiw hám úyreniw arqalı olardıń forma hám reńleriniń garmonik birligin túsinetuǵın boladı. Sonıń menen birge sol xalıqtıń úrip ádeti dástúri milliy ózgesheligi menen tanısadı. Bul balalarda qońsı tuwısqan xalıqlar menen doslıq tatıwlıq, munábetlerin tárbiyalaydı.

«Tárbiyada balaǵa muhabbat birinshi orınǵa qoyılıwı kerekligin», A. Navoiy óziniń pikirlerinde bayan etken. Onıń shıǵarmalarına óz aldına itibar beriw kerekligin jazadı. Balanıń jasına qarap tuwrı tárbiyalaw, pánlerdi úyretiwge jaslıǵınan aq baslaw kerekligin uqtırǵan. A. Navoiy «Bilimlerdi iyelep onı qollay almaǵan adam jerdi súrip egin egealmaǵan diyqanǵa uqsaydı», dep jazǵan. (4.46)

Demek biz balalarǵa bilim hám tárbiya beriw menen birge alǵan bilimlerin turmısta qollawǵa dóretiwshilik islerin kórkem, insanǵa zawıq beretuwin etip úyretiwimiz kerek. Dekorativ súwret salıw sabaqlarında balalar tiykarınan xalıq dóretpesi menen keńnen tanısadı eken bul bala tárbiyasında úlken orındı iyeleydi. Keleshek áwlattı kórkem estetikalıq sezimtalıǵı jaǵınan bay, óziniń pikirin erkin ayta alatuǵın bilimli, miynet súygish etip tárbiyalawda dekorativ suwret sabaǵı áhmiyetli orındı tutadı. Sonıń ushın mekteplerdegi sabaq formalarınıń usınday túrlerinde oqıwshılar hár kúniǵi ilimiy bilimlerin ómir

menen, milliy qádiryatlar, tariyxıy tájiriye menen sınap kóriwlerine imkaniyat jaratıw kerek.

Qol bezew óneri sabaq barısında qollanılatuǵın materiallar hám islew usıllarınıń túrli-túrli bolıwı menen oqıwshılardıń dıqqatın ózine tartadı. Sebebi, oqıwshılar dekorativ suwret salıw hám aplikatsiya (jelimlep qurap) suwret islew usılınıń barısında belgili bir qaǵıydaǵa muwapıq stilizatsiyalawdı (sán beriwdi), túrli naǵıslar salıwdı, boyawdı, reńli qaǵazlardan qıyıp, tábiyiy materiallardan jabıstırıp túrli dekorativ naǵıslar, formalar payda etiwdi úyrenedi. Xalıq ónerpazları tárepinen jaratılǵan iskusstvo shıǵarmaları menen tanısadı. Qol bezew óneriiskusstvonıń xalıq túrmısına qanshelli sińip barganlıǵı hám kiyim-kensheklerde, mebellerde, ıdıs-tabaqlarda sáwleleniwın kórip, bilip aladı.

Qol bezew óneri sırları oqıwshılardıń estetik sezimtalılıǵın jetistiriwde, dóretiwshilik uqıplılıqların rawajlandırıwda áhmiyetli rol oynaydı. III klass oqıwshıları qol bezew óneri mazmunın ańlawǵa hám olarda óz pikirlerin jeterli dárejede bildiriwine boladı. A'ne, sonıń ushın muǵallım qol bezew óneriniń tiykarǵı printsiplerin oqıwshılardıń sanasına sińdire alıwı zárúr. Oqıwshılardıń qol bezew óneri iskusstvo túsiniklerin arttırıwda reńli qaǵazlardan tayarlangan formalarǵa, tábiyiy materiallardan islengen dekorativ jumıslarǵa, ılaydan islengen músinlerge kórkemlik sıpat beriwdiń áhmiyeti úlken. Usınday tapsırmalardı orınlawdıń barısında oqıwshılar jol, kvadrat ishine naǵıs salıw shınılarında arttırǵan tájiriye belerinen paydalanadı. Dekorativ suwret salıw shınıǵıwlarınıń áhmiyetli tárepi sonda, onda basqa suwretlew iskusstvosı shınıǵıwlarınıń túrлерinen ózgesheligi, predmetlerdiń dal ózin, jarıqlıq-sayaları menen suwretlew talap etilmeydi. Sonday-aq, naǵıs salıwdıń barısında oqıwshılar qılqálem hám boyawlar menen islew usılların tez, ańsatlıq penen ózlestirip aladı. Suwrette kórsetiliwi tiyis bolǵan predmetler hám formalardıń ápiwayılıǵı oqıwshılarǵa nátiyjeli islewi ushın keń jol ashıp beredi. Qol bezew óneri suwretlew jumısınıń basqa túrleri menen de tıǵız baylanıslı. Simmetrik formadaǵı zatlardıń ózine qarap suwretin salıwdı ózlestirgennen keyin, simmetrik naǵıslardı islew bir qansha ańsat boladı. Dekorativ

nağıslardı islewde zattıń ózine qarap suwretin salıw sabaqlarında qoyılǵan zatlardıń formasın stillestirip paydalanıw múmkin. Bunda túrli japıraqlar, gúller, iynelik, gúbelek hám soǵan uqsaǵanlardan jol, kvadrat ishinde naǵıs dúziledi. Sonda, naǵısta bir element bir neshe mártebe qaytalanıp, naǵıs kompozitsiyasın keltirip shıǵaradı.

A'meliy shınıǵıwlardıń negizgi baǵdarı bolashaq suwretlew óneri oqıtıwshılarınıń sabaq barısın shólkemlestiriw, rejelestiriw hám metodikalıq jaqtan ámelge asırıw, klass taxtasında por menen suwret islew kópligine hám tájiriybelerin rawajlandırıwǵa qaratılǵan.

II.2. Súwretlew óneriniń dekorativ súwret salıw túri boyınsha gúrriń ótkeriw

Ulıwma bilim beriw mektepleri, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjleri ushın hár tárepleme jetik súwretlew óneri oqıtıwshıların tayarlaw joqarı tálim sistemasında alıp barılatuǵın hár bir oqıw predmeti, sonıń ishinde súwretlew ónerin oqıtıw metodikası boyınsha teoriyalıq hám ámeliy shınıǵıwlardı nátiyjeli alıp barıw menen belgilenedi.

Súwretlew óneri hám onı oqıtıw metodikası pání qániygeliktiń tiykarǵı oqıw pánlerinen biri esaplanadı. Sebebi, bul pán bolajaq oqıtıwshı-pedagoglardı estetika hámde óner tiykarları menen qurallantıradı, tábiyattaǵı jámiyettegi hám ónerdegi gózzallıqtı kóre biliwge úyretedi. Oqıwshılarda kórkem estetikalıq mádeniyattı uyǵın rawajlandırıwǵa xızmet qıladı hám shaxs ushın zárúr bolǵan birqansha sıpatlardı payda etiwge hám rawajlandırıwǵa járdem beredi. Bul oqıwshılardıń milliy miyrastı ózlestiriwleri ushın hámde ulıwma insaniylik qádriyatlar menen jaqınnan tanısıwı ushın kómeklesedi. Sonday aq, bul aynıqsa oqıtıwshılıq káspi ushın zárúr esaplanǵan súwret sızıw bilimin rawajlantırıp insan shaxstıń kamalǵa jetiwine járdem beretuǵın tárbiyashısı bolıp tabıladı.

Oqıwshılardıǵa estetikalıq sezim menen kórkemlikti qabıllaw qábiletin asırıw, siyasiy-ideyalıq, adamgershilik tárbiyasın beriw, ónerge degen qızıǵıwshılıq penen súyispenshiligin oyatıw, dóretiwshilik oylaw qábiletlerin asırıw, súwretlew óneri pániniń baslı wazıypası.

Ulli súwretshi pedagog T.T.Chistekov oqıtıw óneri menen baylanisli minanday dep aytıp ketken. «Oqıtıw óneri pedagogtan kóp nárselerdi talap etedi. Óz pánin ózlestiriwdi, psixologiya, fiziologiya páninen xabardar tálim-tárbiya protsessin shólkemlestirip biliwdi olardı ámeliy iste qollana biliwdi talap etedi. Eń tiykarǵı másele pedagog óziniń oqıtatuǵın pánin jaqsı kóriwi kerek² - degen. Sonda oqıtıwshı pándi balalarga úyretiwge tırısadı, degen menen balalardı tek

² N. N. Rostovtsev. Metodika prepodavaniya izobrazitel'nogo iskusstva v shkole-M., Prosveshenie, 1974. 42 st.

ǵana óz pánin jaqsı kóriw arqalı oqıtıw ónerin iyelep alıw mumkin emes, hár bir oqıtıwshı súwretlew ónerin tabıslı úyretiw ushın qaysı bir usıldıń eń jaqsı nátiyje beretuǵının neden baslap qaysı jerde toqtaytuǵınlıǵın hámde úyretiw paytında eń kerekli hám baslı tiykarǵı nárseni alıp ashıp kórsetiwdi biliwi shárt.

Súwretlew óneri oqıtıwshısınıń óz tarawındaǵı sawatlılıǵı jeterli dárejede bolmasa, ol balalar hám oqıwshılardıń súwretlew óneri barısındaǵı ıqtıyajın qandıra almaydı. Súwretshi-oqıtıwshı qayjerde, qanday oqıw ornında tálim prosstin alıp barıwdan qáttiy názer, pedagogikalıq iskerligin dóretiwshilik izleniwler menen bayıtıp barsa, sondaǵana jaqsı shákirtler, haqıyqıy súwretshilerdi shıǵarıw imkaniyatına iye boladı hám ruwxıy gózzal insanlar kóbeyiwine úles qosadı.

Hár bir alıp barılatuǵın sabaq mazmunlı qızıqlı ótiliwi ushın oqıtıwshı óz sabaǵına puqta tayarlanıwı yaǵınıy kerekli kórgizbeli materialar, slaydlar, foto súwret reprodukcyalar, múmkin bolsa xalıq ámeliy óneri túrleriniń úlgilerinen sabaq barısında kórsetip ondaǵı negizgi maqsetti túsindirip kompozicya dúziliwine keńnen kewil bóliniwı kerek. Sonıń menen birge házirgi waqıtta keń tarqalǵan interaktiv metodılardan sabaq ótiw waqtında keńnen paydalanıw kerek. Sabaq barısında oyın elementleri aralas tapsırmalardı qollanıw súwretlew ónerin oqıtıw barısında qollanılatuǵın pedagogikalıq metodtıń biri bolıp tabıladı.

Xalıq ameliy óneriniń dekorativ bezew túri boyınsha gúrriń sabaǵı oqıwshılarda úlken qizigiwshiliq oyatadi. Sebebi bul sabaq barisinda tek xalıq ámeliy ónerindegi gózzallıqtı aytıp qoymastan xalıqtıń úrip ádeti, dástúrleri, buringi jasaw jaǵdaylarida keńnen túsiniq beriledi.

Xalıq ameliy óneri júdá áyemgi zamanda payda bolip, xalıq ónermentshiligi tárizinde, ónerdiń eń áyemgi rawajlanǵan hám joytilmaytuǵın óner bolip esaplanadi.

A`sirler dawamında jaratilǵan úlken mádeniy bayligimiz atap aytqanda qaraqalpaq milliy xalıq ámeliy bezew óneriniń keń tarqalǵan túrleriniń ózine ilayiqli tárepleri, mektepleri, orinlaw texnologiyasi, usillari, olardi jaratqan

ustalardıń atların joǵaltıwımızǵa haqqımız joq. Mine usı sebepli tabılmas óner dúrdanaların saqlaw, olardı jaslarǵa úyretiw eń kerekli wazıypamız.

Oqıwshılarǵa xalıq ámeliy óner túrleri haqqında gúrriń ótkeriwdiń maqset hám wazıypası oqıwshılarǵa xalıq ámeliy qol óneri túrleri esaplangan miskershilik óneri, naǵısshılıq hám aǵash oymashılıǵı, ganch oymashılıǵı, gulalishılıq óneri, zergershilik óneri, miskershilik óneri, toqımashılıq óneri, kesteshilik ónerleri tuwralı keń túsinik beriledi. Bul óner túrlerin úyretiwde onıń eń dáslepki rawajlanıw tariyxınan baslap, búgingi kúndegi alǵa ilgerlewin, jetiskenshiligin hám onıń ózine ılayıqlı ózgeshelikleri haqqında túsinik beriw, xalıq ámeliy qol óner shıǵarmaların talıqlay alıwǵa úyretiw, balalarda kórkem estetik sezimdi ósiriw hám olardıń kórem pikir sheńberin keńeytiriw, milliy gúrurdi túrlentiriwge járdem beriw, xalıq dúrdanalari bolǵan eski buyımlardı qádirlawge, olardı watanǵa muhabbat ruwxında tárbiyalawdı óz ishine alıwı tiyis.

Xalıq ámeliy qol óneri temasında gúrrińdi bayan qiliw oqıwshılarǵa xalıq ámeliy qol óneriniń adamlar ómirinde turqan orni, onıń túrleri haqqında maǵlıwmat beriwden baslanadi. Bul gúrriń tómendegi mazmunda hám óz-arar baylanista ótkiziliwi maqsetke muwapiq.

A`meliy qol óner aynıqsa shıǵıs mámleketlerinde júdá keń túrde rawajlangan hám rawajlanbaqta. Xalqımızda bul qol óner júdá áyemgi zamanlardan payda bolip, ol áwlattan-áwlatqa milliy xalıq miyrası sipatında ótip kelmekte hám xalqımız óziniń bezew qol óneri menen maqtanish etedi.

Xalıq ameliy qol óneri shıǵarması adamlardıń kúndelik turmis iqiyajların qandiriwǵa qizmet qiladi. A`meliy bezew qol ónerinde tábiyattaǵı, ómirdegi bar bolǵan nárseler misali; ósimlikler, qus hám haywanat dúnyası, ómirdegi kórinisler hám t.b. sheberlik penen kórsetiledi. Olar mustaqil ózgeshelikke iye bolmasada, málım bir mazmuni hám turi menen baylanisip, buyimdi bezewge qizmet qiladi.

Oqıwshılardı xalıq ustalari dóreiwshiligindeki obrazlıq penen tanistiriw, bolmisqa estetik múnásebetin ósiriwge járdem beredi.

Xalıq ámeliy qol óneri haqqında ótkiziletuǵın gúrińlerde balalar itibarin shıǵarmanıń kompozitsiyasi, reńleri, elementleri, materiali, islew usillari, buyımlardıń túri, dúzilisi hám bezewi onıń wazıypasına maslıǵı hám basqalar qaratiladi. Bunday shiniǵıwlar gúrriń túrinde bolsada, soraw juwap usilinda keń paydalaniladi.

Oqıwshılardıǵa estetik tárbiya isin qanday qilip iske asiriw kerek Ol birinshiden oqıwshılardı xalıq óneri shıǵarmaların duris qabil etiwge tayarlaw ushin xalıq dekorativ-ámeliy ónenri teoriyasi boyınsha gúrrińler ótkiziw, oqıwshılardıǵa xalıq dóretpeleri shıǵarmasin onıń poetik mazmunin hám buyim islew quralların túsiniwge úyretiw zárúr. Buniń ushin oqıwshı xalıq ámeliy óner túrleri hám janrlari xalıq ustasi shıǵarmasin qanday jaratiliwi haqqındaǵı maǵliwmatqa iye bolıwi, sonday aq, uliwma qabil qilingan terminologiyani ózlestiriw shárt.

Oqitiwshiniń wazıypasi oqıwshılardıǵa buyim islew jolların hám olardı bezewde naǵisimli kompozitsiya dúziw jolların úyretiw menen birge xalıq ustalariniń dóretpelerin kóre alıw hám túsiniwdi, ónermenttiń poetik pikirlerin hámde olardı úyretiwden ibarat. Xalqımızda kóplegen ustalar hám ájayip pedagoglar bar. Házirgi waqıtta balalardı ónerge úyretiw ushin qolaylı jaǵdaylar jaratılmaqta. A`lbette naǵisshi usta bolıw ańsatlıq penen bolmaydi, buniń ushin kóp talapshańlıqtı bala óz ústinde kóp islep tájiriybeli ustalardan hám oqitiwshılardan bilim alıwi kerek. Oqıwshılarda psixologik káypiyeti payda etiw naǵis dógeregindegi tálim tárbiya jumislari sipatin asiriwdiń tiykarǵı bólegi.

Gúrriń barisinda naǵis salıw pániniń tiykarǵı maqseti burinnan kiyatirǵan ata-babalarımızdıń ónermentshiligin tereń úyreniw, eski ónerment ustalardıń islew usillari dóretpeleri, tariyxi haqqında maǵliwmat beriw, milliy dástúrimiz hám uliwma insaniylik qádiryatlar menen tanisiw, eski buyımlardan nusqalar alıw hám oni qayta rawajlantiriw, dóretiwshilikke jol ashıp beriwdi óz ishine alatuǵınlıǵın aytıp ótiwimiz kerek.

Soniń menen birge tábiyati hám miynet barislarin ańlaw jergilikli tábiy materiallar járdeminde hár túrli kórkem úy úskene buyimlar jaratiw, xalıq ustalariniń ustaxanalari, muzeyler menen tanistiriwdan ibarat.

Naǵisshiliq naǵis salıw oqıw pání oqıwshılarda ruwxıyılıq aǵartıwshılıqtıń ajıralmas bólimi esaplangan kórkem ámeliy hám ádep ikramlılıqtı rawajlantırıwǵa xızmet qiladi.

Xalıq dóretpesi bala tárbiyasında úlken orindi iyeleydi. Keleshek áwılatı kórkem estetikalıq sezimtalılıǵı jaǵınan bay, óziniń pikirini erkin ayta alatuǵın bilimli, miynet súyǵish etip tárbiyalawda xalıq ónermentshiligi áhmiyetli orindi tutadi.

Bul oqıw pániniń jáne bir ózine ilaylıq ózgeshelikleri sonnan ibarat, bunday sabaqlarda oqıwshılardı kórkem bilimlerden tisqari jáne súwretlew kónlikpeler rawajlantıradi, olarda kúzetiwshilik, kóz aldına keltiriw, eslew, shamalaw uqsaganlardı, obrazlı oyına keltiriw uqsagan sipatların da ósirip bariladi. Naǵis salıw óneriniń eń zárúrli waziypaları oqıwshıda dóretiwshilik, mustaqıl, kórkem-estetik sezim tuyǵılardıń ósiriwge qaratılǵanlıǵı.

Hár qanday oqıw pání tálim mazmunında álbette O`zbek Qaraqalpaq xalqı jaratqan sheksiz hám ruxiy miyrasti tiykar qılıp alıwı kerek. Olardı balalar kóbirek hám kóbirek biliwı shárt. Sonday eken, ózbek qaraqalpaq xalqınıń dúnyaǵa belgili qılǵan arxitektura, ámeliy hám súwretlew ónerini ulıwma tálim mektepleri, akademik litsey hám kásip óner kollejlerinde kóbirek hám terińiriek úyretiliwı talap etiledi. Sonıń menen birge tálim mazmunı rayon hám qalalar boyınsha bólistirilip kórip shıǵılıwı da maqsetke muwapiq.

Gúrriń sabaǵın alıp bariwda xalıq ámeliy óneri úlgilerinen keńnen pydalaniw maqsetke muwapiq boladi. Naǵis siziw naǵisniń ápiwayı elementlerinen tartıp ásete-sekin quramalı jaǵdayǵa alıp úyretiw kerek. Oqıwshılar naǵislardı hár elementlerin, tábiyattaǵı nárselerde ósimliklerdi, misali paxta, lala hám basqalardı tańlap alıp naǵis jaǵdayına keltiriw usaganlarǵa iye boladi. Naǵis siziwdaǵı elementler tábiyatta bar. Bizniń waziypamız, sonı kóre alıw hám onnan zatları

bezetiwde toliq paydalaniw. Oqıwshılardıń olardıń ápiwayi kvadrat hám jol sızıq ishine sızilatıwın naǵıs elementlerin úyretip, áste-sekin kompozitsiya dúziwge kiritiledi. Elementler ara-baylanisda, elementler ara takrarlanıwdı balalarǵa anıq sistemali túsintiriw lazim.

Biz hár túrli buyımlar isler ekenbiz olardıǵı naǵıs zatlardıń waziypasına hám materiallına qarap sızılǵanlıǵın kóremiz.

Jámiyetimizdiń hár bir adami qaysi tarawda jumis islep atırǵanına qaramastan gózzallıqtı hám náziklikti kóre biliwi jáne túsine biliwi kerek.

Házirgi uliwma tálim mekpepleriniń waziypalarinan biri balalardı túrli kásip hám ónerlerge jollaw esaplanadı. Mektep jámátiniń, hár bir oqıtıwshisi hám tárbiyashisiniń waziypası hár bir baladaǵı bar háwesti rawajlantiriw jasirinsha háwesin júzege shıǵariw, olardı ónerdi túsiniw hám húrment qiliwǵa úyretiwden ibarat.

Gúrriń sabaqları ámeliy qol ónerden alǵan bilim hám túsiniqlerdi jáne bayitiwǵa hám bekkemlewge alıp keledi.

Xalıq ámeliy úlgileri hám olardıń foto úlgilerin toplaw, olardan al`bomlar tayarlaw, xalıq ámeliy qol ónerine tiyisli kitaplar oqıw hám olar haqqında keńirek maǵliwmatlar toplaw úyge waziypa qilip tapsiriladi. Misal aytıp ótetugin bolsaq apiwayi elementlerden nagis kompóziyasiyin dúziw waqtında qaraqalpaq nagis úlgilerinen paydalanamiz. Gurriń ótkeriw paytında pedagog qisqasha qaraqalpaqlardıń nagisshiliqgi sheberliklerine toqtap ótedi. Milliy qaraqalpaq xalqına tan ózgesheliklerdi ugip aladi. Túsindiriw waqtında qaraqalpaq nagislari menen bezelgen sandiqsha yamasa quraq kórpesheni ózbekshe hám qazaqsha nagis úlgileri menen salıstiriladi. Yagniy oqıwshılardıǵa qaraqalpaq xalıqiniń óz aldına jeke sheberligi nagis salıw usili hám bulirdiń milliy úrip-ádetler menen dástúrlerimizden kelip shigatuginligin sindiremiz. Sol arqali oqıwshılarda qaraqalpaq xalqiniń dekorativ qol ónerinin keleshegi tuwralı oy-pikirler oni rawajlandiriw jas awladtıń qolında ekenligin hámde usi nárselerdi ámelge asiriwda isenimshilik ruwxin tárbiyalaymiz. Quraq korpeshelerdin, toqılǵan

gilemlerdin hám sandiklardin uy túrmisindagi xizmetlerine toktar ekenbiz, asirese bul buyimlardin kórkemlik jaktan bezeliwine olardin koloiti tuwrali oqıwshılardı estetikalıq tarbiyani xasil qilamiz. Sebebi hár qiyli rendegi islengen nagis kompóziysialari oqıwshılır da islep taslawga talpinadi, olarda mende sol ustalarday etip nagis islesem degen sezim payda boladi.

Sáwbetlesiwler. sáwbetlesiwler eger de klassta ótkerilgen sabaq teması oqıwshılar arasında qızıǵıwshılıq oyatsa, yaǵnıy, sol tema boyınsha oqıwshılar kóbirek maǵlıwmatlar alıw talabın bildirse yaki bolmasa sabaq payıtında oqıtıwshı ótilgen tema boyınsha jeterli dárejede túsinik bere almaǵan waqıtta ótkeriledi. Demek, sáwbetlesiwler birinshi jaǵdayda oqıwshılardıń baslaması menen, ekinshi jaǵdayda tikkeley oqıtıwshınıń baslaması menen shólkemlestiriledi.

Sáwbetlesiwlerdi ótkeriw metodikası boyınsha oǵan oqıwshılardı belsene qatnastırıw kerek. Ol ushın álbette gúrrińdi ótkeriw waqtında tańlangan temaǵa baylanıslı, mazmunǵa say tolıq maǵlıwmatlar, olardıń áhmiyetliligi, turmısta tutqan ornı h.t.b. nárselerdiń barlıǵına itibar qaratalıwı kerek. Oqıwshılardı soraw-juwaplarǵa tartıw zárúr. Oqıtıwshı gúrrińlesiw waqtında oqıwshılardıń ne násege unamlı hám unamsız kózqarasların ańlap biliwi kerek, sonda ǵana olardı belgili bir durıs baǵıtqa salıp jibere alıw múmkinshiligine iye.

Kiymeshek quyriq bólegi

Qaraqalpaqlardıń kórkem óneri birden bir milliy kompleksin quraydı. Buǵan ayırım jaǵdayda súyek hám basqa materiallardı úylestiriw arqalı aǵashqa naǵıs oyıw, keste tigiw, gilem toqıw, naǵıslı gezleme toqıw, zergerlik jumıslar, terige naǵıs salıw applikatsiya kiredi.

Qaraqalpaq naǵıs bezewlerin tórt toparǵa bólgen; ósimlik, zoomrflı, geometriyalıq, zatlardıń súwreti.

O'simlik naǵısları; qızıl kiymeshek, jeńse, sheńush, shayqalta, aq jegdede, aq kiymeshek aldında ushırasadı. Kók kóylekte. Qaraqalpaq naǵıs toqıwlarında ósimliktiń tolıq juwmaqlanǵan súwretleniwi jiyi jaǵdayda boladı, onıń tábiyiy forması kóbinese sxemalastırılıp beriledi (japıraqları menen gúl qamıs).

Ayırım jaǵdaylarda shaqanıń bezelip súwretleniwide gúl atı menen taraladı. Gúlli bezewlerdiń hár qıylı variantları ushırasadı. Bular erik gúl, paxta gúl, qárelı gúl hám basqa da bir qansha atı joqları bar.

Qárelı gúl bezewi tórt gúl japıraǵı menen ashılǵan ǵumshasınıń birigiwinen quralǵan, ol naǵıs toqıwda salıstırmalı ráwishte siyrek ushırasadı. Qárelı gúl eki varianta ushırasadı. Onıń birewinde tórt sozilǵan gúl japıraq ushı iyilgen eki qospaǵa iye, bul hár bir gúl japıraqqa ǵumsha súwretine jaqın formanı beredi.

Basqa variantlarında bası sterjen menen biriktirilgen kvadrattıń táreplerinde gúldiń gúl japıraǵı jaylasqan. Gúldiń hár bir gúl japıraǵı solay etip gúmsha formasın yamasa liroobrazlı formanı iyeleydi.

Shıraylı naǵıs «qoralı gúl» barlıq jerde taralǵan, bul qorshalǵan gúl mánisin bildiredi. Gúlli motiv ushları dóńgeleklengen hám dóńgelek formaǵa iye eki sızıq penen jiyeklenedi. (qorshalanadı). Ayrım jaǵdaylarda sızıqlar vertikal kósherde túrleri biriktirilgen jup múyız forması beriledi.

Gúlli motiv ortada mınaday variantlarǵa iye atanaq tárizli, juldızsha tárizli, gúl japıraqlı «qoralı gúl» bárinen kóbirek qızıl kiymeshekte qollanıladı. Qara suknoǵa gúl naǵıslı lentalarǵa ritimli izbe-izlik penen qızıl, Sarı, aq túrlerin tigiw reńli tásirde payda etedi. Qorshawshı sızıqlar hám ishindegi gúl ádette reńi boyınsha hár qıylı. Sheberlerdiń gúlli reń menen ayırıwǵa tırısıwı bárqulla belgili. Jalǵız gúl súwretlenbey, qora menen qorshalǵan baǵ súwretlengen.

Japıraq naǵıs motivi tereklerdiń toǵaydıń súwreti bolıp tabıladı. A'dette úsh-tórt ayaqlı úsh múyeshli tirepberdige ornatılǵanı súwretlengen, bul tirepberdide turǵan elka súwretin eske túsiredi

Bul naǵıstı taraq naǵıs depte ataydı. Qaraqalpaq alashasında aqbasqurda «taraq» tek úsh «tayaqsha»nı salıp dárwaza dep atalıwshı, kvadratlardan úlken geometriyalıq kompozitsiyanıń basın hám aqırın bezeydi. «Taraq naǵıs» tiginde tolıq terekler ósip shıǵadı, bunı shártli túrde toǵay súwreti retinde qollanadı.

O'simlik bezewlerdiń ayrım atamaları adamnıń tábiyatqa bolǵan kúshli sezimli estetikalıq qatnasların aqlatadı. Ashılǵan gúldiń ayrım jaǵdayda G'gúl ashıldıG' dep ataydı, bul gúlley basladı, gúl ashıldı (tap toqıwshınıń kóz aldında bolǵanday) degendi bildiredi.

«Túye taban» zoomorflıq atı túye tabanı emes, al usı atamadaǵı ósimliktiń atı menen baylanıslı.

«Türkmen naǵıs» atamasında naǵıslar qaraqalpaq naǵıslarında ádewir kóp Moskvada shıǵıs xalıqlarınıń mámleketlik kórkem muzeyinde saqlanıp turǵan er damanıń türkmen shapanınıń pútkil sırtı usı tiptegi naǵıs penen jabılǵan.

Qaraqalpaq naǵısında bul naǵıs siyrek ushırasadı. Ol Sank Peterburgtaǵı etnografiya muzeyiniń aq jegde naǵısında bar.

O'simliktiń payda bolǵan geypara azıraq sxemalastırılǵan motivlerde sheberdiń ne nárseni súwretlewge umtılatuǵınlıǵın ańlaw ańsatU' paqallar hám japıraqlar bası bar paqal terek. Bul motivlerdiń ádettegidey atamaları joq, al kóplegen atamalardı sheber qız kelinshekler yamasa naǵıs iyeleri gúrrińlesiw payıtında oylap tapqan

«Shırış piskekshe» naǵısı sxemalastırılǵan ósimlik tiykarına iye. Sterjendegi jup úsh múyeshliktiń eki yarusı hám joqarıdaǵı tik múyeshlik bular japıraqlar hám ósimliktiń bası.

II.3. Dekorativ súwret salıwda kórghezbe quraldıń ahmiyetligi

Súwretlew ónerin oqitiwda barlıqtaǵı nárese hám qubılıslardıń mánisin biliwge, onıń xarakterli ózgesheliklerin hám nizamlıqların úyreniwge kómeklesedi .

Natúrani úyreniw waqtında (klassta hám plenerde) oqıwshılardıń baqlawshılıq hám logikalıq pikirlew qábiletleri rawajlanadi .

Oqitiwshida hár dayim hám úyrenip atırǵan ob`ektti kórsetiw múmkinshiligi bola bermeydi, bunday hallarda oǵan kórzemelelik járdem beredi. Bul oqıwshılarda usı tarawǵa bolǵan qızıǵıwdı janlantıradi .

Oqıwshı natúradan súwret siziw protsessinde bárqulla izelenedi, formlardı salıstıradi, natúraniń dúzilisi, ólshewleri, formaları , reńni siyaqlılardıń bilip aladi . Bulardıń hámmesi oqıwshılardı baqlawshılıqtı rawajlanıwǵa alıp keledi . Málimki, balalarda pikirlew konkretlikten abstraktlikke bariw protsessinde rawajlanadi. Túsiniw hám abstrakt qaǵıydalar málim dálil, misal hám obrazlar menen bekkemlengende ǵana oqıwshılar sanasına ańsat jetip baradi .

Sañatshunoslik tiykarları sabaqlarında súwretshiler shıǵarmalarınıń reproduktsiyaları yaqı diapózitivleri, slayda, diafil`m, kinofil`mler kórsetildi, olarsız kórkem óner shıǵarmaları haqqında pikir júritiw qiyin . Sonıń menen birge, kórkem óner shıǵarmalarınıń reproduktsiyaları, súwret siziwdaǵı ketme-ketlikti kórsetiwshi súwretler, reńtaniw , jaqtısaya, kompózitsiya hám perspektiva júzisin tablıtsalardı kórsetiliwi, oqitiwda texnikalıq qurallarda paydalanıw hám basqalar hám kórgizimleliktiń nátiyjeli formalarınan esaplanadi .

Pedagogikalıq súwret siziwdiń keń tarqalǵan túri oqıwshılardıq doskada yaqı qaǵazda súwret sizip kórsetiw esaplanadi hám balalarǵa ámeliy járdem beriwde qol keledi.

Pedagogikalıq súwrettiń áhmiyeti sonda, u tuwrıdan-tuwrı oqıwshılardıń kóz aldında orınlanadi. Ol oqitiwshiniń pikirlerin oqıwshılardıǵa ańsat jetkeziwde járdem beredi.

Doskadaǵı súwret oqıtıwshınıń tiykarǵı ideya hám pikirlerin ózinde sáwlelendiriwi tiyis. Tosattan hám ekinshi dárejeli súwretlerge klass doskasında orın bolmaslıǵı kerek. Doskada súwret siziw hámme oqıtıwshılardıń (tájiriybeli hám maǵlıwmatlı oqıtıwshınıń) qolınan kele bermeydi. Ol oqıtıwshıdan málim tayarlıqtı talap etedi. Bul tayarlıq ayırıqsha shınıǵıwları orınlawdı názerde tutadı. Súwretlew ónerin oqıtıw metodikasına tán kórgizmeli qurallar jeterli bolmaǵan hallarda olardı oqıtıwshılardıń ózleri tayarlawlarına tuwrı keledi. Bunda sonı esapqa alıw tiyis, hámme kórgizmeli qurallar hám paydali bola beormeydi, ayırım kórgizmeli qurallar oqıw hám tárbiyalıq islerge jaman tásir kórsetiwi múmkin.

Oqıtıwshi kórgizmeli quraldı paydalanıw ólshemin bilgende ǵana ol jaqsı nátiyjege erisiwi múmkin. Kórgimeli materiallardıń hádden tisqari kóprofessor-ukıtuvchılar bolıwı oqıwshılar diqqatin tiykarǵı máseleden shalǵıtadı hám nátiyjege tiykarǵı zat itibardan shette qalıwı múmkin. Kórgizmeliliktiń jeterli bolmaslıǵı oqıtıwshi tárepinen pikirdi shala hám júzeke bolıwına alıp keledi.

Kórgizmeli quraldan paydalanıw máseleleri oqıtıwshınıń tili menen baylanisli. Til hám kórgizmeliliktiń uyǵınlıǵı eki tárepinen paydali bolıwı eki jayda kórinedi. Birinshiden, oqıtıwshınıń tili kórgizmelilikke kómekele, ekinshiden kórgizmeliliktiń oqıtıwshi tiline kómekelesedi.

Sabaqlar ushin kórgizbeli qurslar tayarlaw hám tanlawda olarǵa tómendegishe talaplar qoyıladı :

1. Sabaqtıń maqset hám waziypaarına maslıǵı.
2. Oqıwshılardıń jas ózgesheliklerine maslıǵı .
3. Kóргеzmeniń anıqlıǵı, túsiniكلي bolıwı .
4. Súwrettiń sipatli bolıwı .
5. Kórgizbeler óziniń reń-báranlıǵı menen oqıwshılarda zawiıq hám qizıǵıw oyatiwi.
6. Estetikalıq talablarǵa maslıǵı.

Súwretler, shigarmalardıń reporduktsiyalari , kórkem shigarmalardıń islengen illyustratsiyalardı tanlawda tómendegiler itibardı aliniwi kerek:

1. Materiallardıń ideyalılıǵı.
2. Olardıń kórkemligi .
3. Súwretlew óneri sabaqlarınıń oqıw-tárbiya waziypalarına maslıǵı .
4. Balalar qabil etiwine maslıǵı .

Kórgızbelilikten orinli, maqsetke muwapiq rawishte oqıwshılardıń jas ózgeshelikleriniń itibardı alǵan halda paydalanılsa, ol jaqsi nátiyjeler beriwi múmkin .

Kórgızbeliliktiń eki túri bar

1. Tabiiy kórgızbeli qurallar .
2. Súwretlew kórgızbeli qurallar .

Tabiiy kórgızbeli qurallardıń forma, reńi, dúzilisi tabiiy bolǵan buyımlar (miywe hám palızlar , túrmis buyımlari, oqıw qurallari, ámeliy óner buyımlari hám b.) ni kiritiw múmkin.

Súwretlew kórgızbeli qurallardıń súwretler, tablitsalar , haywan quslardıń tulumlari, súwretlerdiń reproduktsiyalari, geometrikalıq gipsli formalar, pedagogikalıq súwretler, fotografiya hám basqa suńiy usil menen tayarlanǵan súwretlew qurallar kiradi. Sanap ótilgen kórgızbeli qurallar tómendegishe toparlanadi :

1. Miynet hám túrmis buyımlari. Olar geometrikalıq formalar, palız ónimler, miyweler, qúslar, haywanlar, gúller hám ósimlikler ámeliy óneri buyımlari .

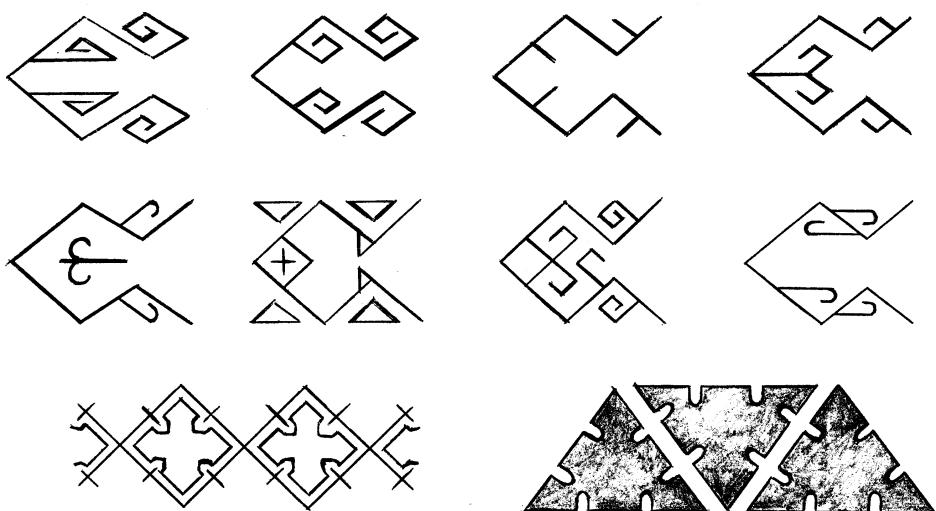
2. Buyımlardıń dúzilisi, perspektivalıq nizamlari, jaqti-saya reńtaniw, dekorativliq stilizatsiyaǵa tán, geometrikalıq formadaǵı simdan jasalǵan modeller, vidoiskatel` hám basqa kórgızbeliler .

3. Súwretler hám tablitsalar . Onda súwret hám naǵis siziwdaǵı izbe-izlilik, átirap-ortalıqtıń perspektivalıq kórinisleri, ámeliy óner shigarmalarınıń súwretleri.

4. Súwretshiler shıǵarmalariniń reproduktsiyalari, ámeliy óner shıǵarmalariniń súwretleri. Bunday kórzezbeli qurallar járdeminde jaqtisaya hám reńtaniw, kompózitsiya nizamlari túsindiriledi .

5. Balalarǵa natúrani siziwda ketme-ketliktin, hár qiyli eksponatlar menen islew metodikasin, buyimlardiq qurilisin, súwretlenip atırǵan predmetler hám ob`ektlerdiń keńislik halatıń kórsetiwshi pedagogikalıq súwretler hám basqalar.

6. Kórsetilgen kórzezbeli qurallar (diapózitivlar, diafil`mlar, slaydlalar, kinofil`mlar). Bular arqali oqıwshılar túrli súwretshiler, xalıq ámeliy óneri ustalari menen, súwretlew óneri shıǵarmalarin jaratiw texnikasi hám texnologiyasi menen tanisadi .

Qurbaqa hám quwırshaq awız naǵısı

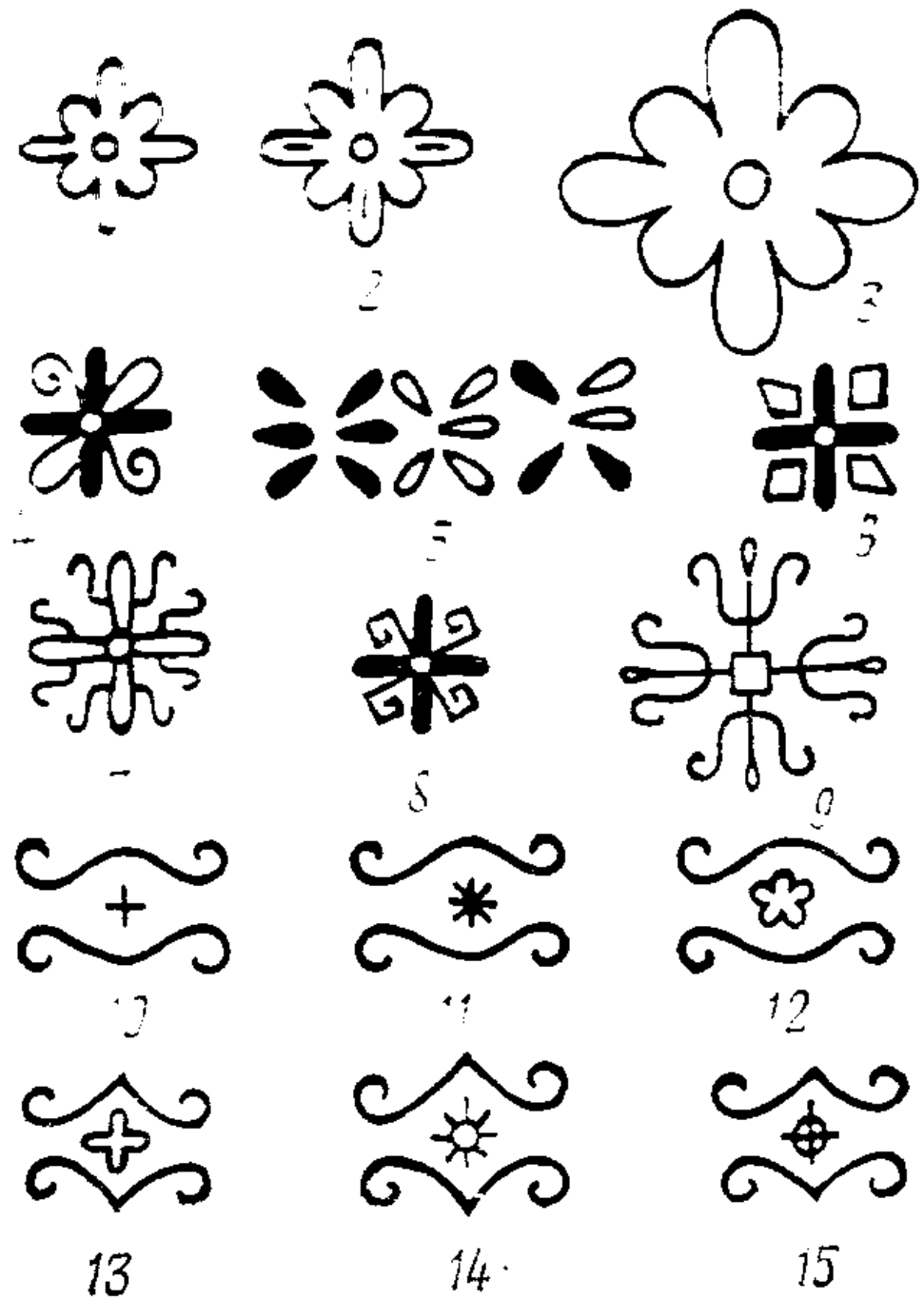
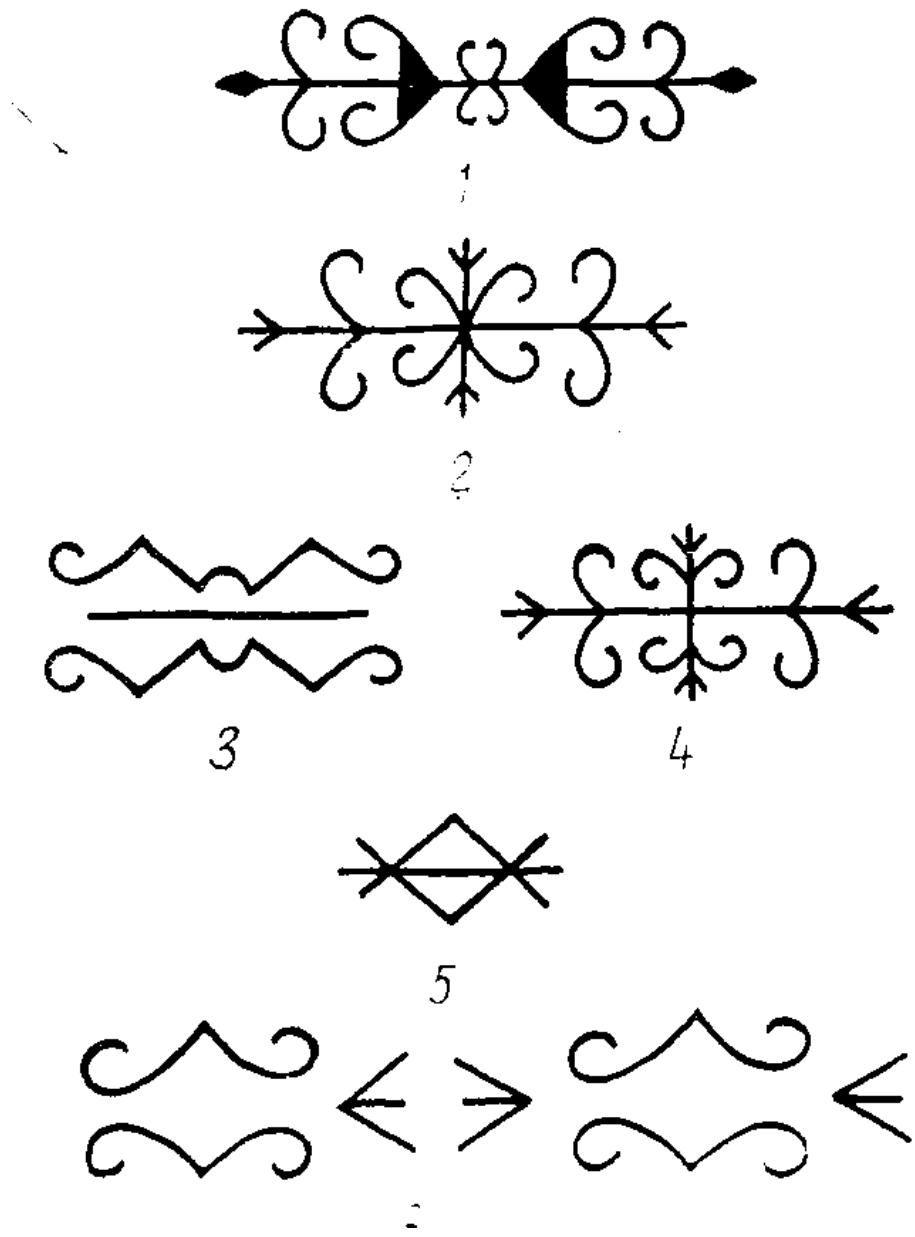
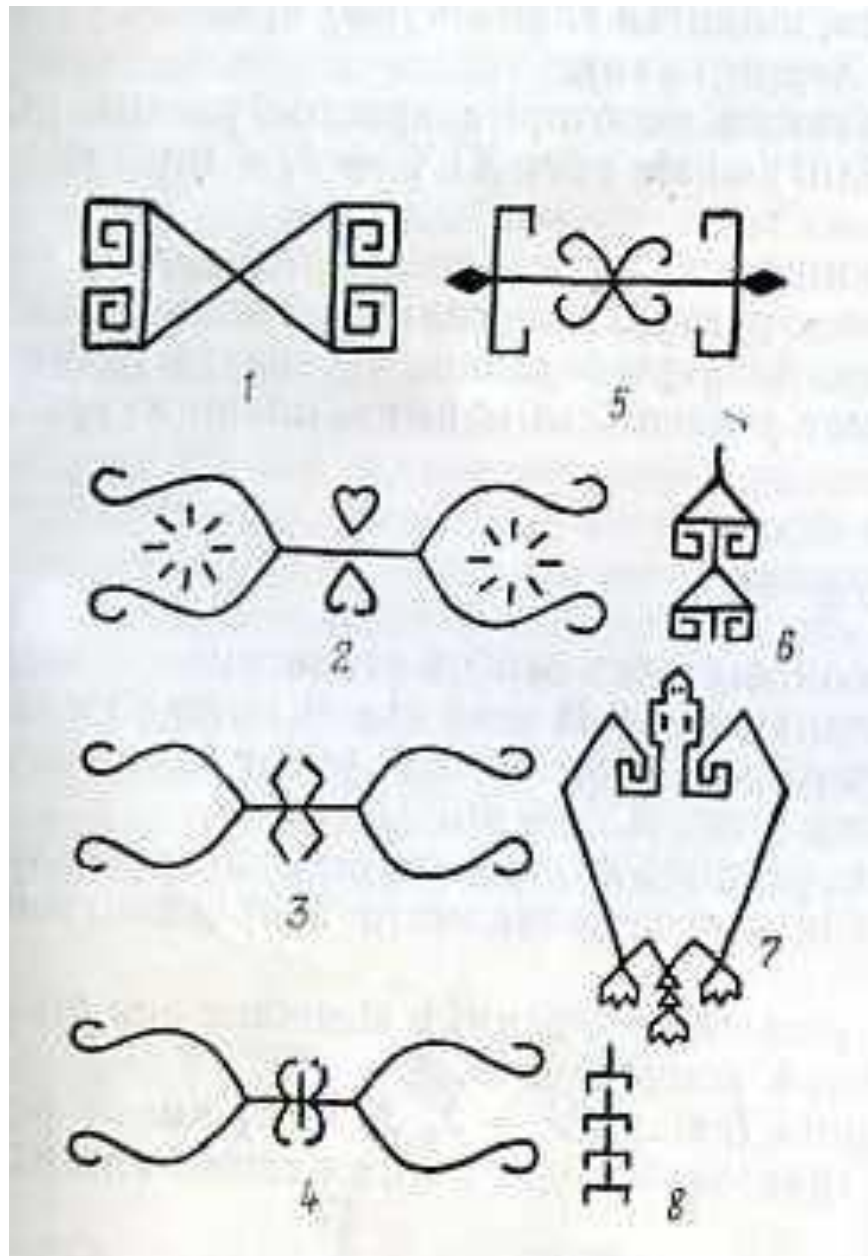

Рис. 1. Цветочные мотивы:

1, 2, 3 — кауаша гуль (цветок хлопчатника) или ерик гуль (цветок урюка); 4, 5, 6, 7 — гуль (цветок); 8, 9 — карели гуль (цветок сливы); 10—15 — корвалы гуль (цветок стороженный).

Shayan quyriq naggsı

Sırğa nağıs

II.4. Dekorativ súwret salıw sabaqlarında naǵıslı kompozitsiya dúziwge úyretiw.

Bolajaq súwretlew óneri oqıtıwshıların qálem súwret hám reńli súwret boyınsha teoriyalıq hám ámeliy bilimlerin túrlentiriw hámde óz kásibiniń bilimli qániygesi bolıp jetiwlerine erisiw.

Ulıwma tálim mektepleriniń súwret sabaqlarında zatıń ózine qarap súwret salıw shınıǵıwlarında xalıq ámeliy óner túrlerin súwretlew barısında kerekli bolǵan bilim hám kónlikpelerdi beriwge háreket etip. Balalarǵa qanday qılıp xalıq ámeliy óneri úlgileriniń súwretin salıw usılların úyretiw menen birge tálim tárbiya beriw kerekligin kórsetpekshimen solar tuwralı maǵlıwmat bilgin keldi sol sebepli men bul temanı tańladım. Kórkem óner shıǵarmaları qabıl qılıw sabaqlarında ózbek, qazaq, turkmen, rus, tuwısqan xalıqları turmısı hám dóretiwshiligin sáwlelendiriwshi shıǵarmalarǵa kóbirek waqıt ajratıw maqsetge muwapıq.

Oqıwshılardıń ádep-ikramlılıq hám estetikalıq tárbiyaların izertlew, ol ústinde bas qatırıw bir qansha paydalar keltiriwi sózsiz. Egerde kóz aldımızǵa keltirip kóretuǵın bolsaq jámiyetimizde hám turmısımızda súwretlew óneriniń tutqan ornınıń qay dárejede ekenligin faktler tiykarında kóremiz.

Ulıwma tálim beriw mekteplerin qayta qurıwdıń tiykarǵı baǵdarlamalarında ayırıqsha dıqqat oqıwshılardıń estetikalıq hám kórkem kóz-qarasın qalıplestiriw máselelerine, súwret pánii arqalı jeke adamnıń garmonikalıq jaqtan qalıplesiwine qaratılǵan.

Jeke adamnıń kórkem unamlı kóz-qarası. Ulıwma xalıqtıń turmısqa estetikalıq qatnasınıń tiykarǵı kórsetkishi esaplanadı. Sonıń menen birge unamlı kóz-qaras sol xalıqtıń óz turmıs sharayatına, dástúrlerine, úrp-ádetlerine bolǵan qatnası menen de tıǵız baylanıslı. Oqıwshılardıń kórkem unamlı kóz-qarası hár qıylılıǵı menen ózgeshelenedi .

Bul pitiriw qániygelik jumısım oqıwshılardıǵa ádep ikramlılıq tárbiya beriwde úlken orın tutadı. Oqıwshılardıń ruwxıy dúnyasın bayıtıw ushın pedagog is babında qanday qurallardı hám usıllardı qollanıp atırǵanlıǵıda belgili áhmiyetke

ıye. Bul xalıq ustaların ın ustaqanasına sayaqatqa shıǵıw, kárxanalarda, muzeylerde, kórgbezbe zallarında mádeniy-agártırıwshılıq mákemelerinde sabaqlar ótiw sıyaqlı usıllardı keń qollanıw zárúrliginen kelip shıǵadı.

Naǵısshılıq-naǵıs salıw hám jaratıw óneri bolıp, xalıq ámeliy óneriniń eń áyemgi túrлерinen biri bolıp esaplanadı.

Naǵıs arapsha gúl hám súwret sózinen alınǵan bolıp, málim bir tártipte tákirarlanatuǵın geometrik formalar, tabiyat materiallarınıń kórkemlestirilgen súwretiniń belgili qaǵıydalar tiykarında kompozitsiyalıq dúzilisten quralǵan óner shıǵarması.

Naǵısshılıq óneriniń áhmiyetli ózgeshelikлерinen biri-oqıwshılar ushın tek buyımlardı bezew, áshekóylew hám naǵıs elementleri haqqında túsinik berip qoymastan, balalarǵa jańa bilim, xalıq ónermentshiligin, xalıqtıń dástúrin, úrip-ádetin úyretiw, tariyxı tuwralı túsinikler berip, ruxıy bayıtıw, dóretiwshilik qábiletiniń rawajlanıwına baslawshı qúdiretli faktor bolıp qızmet qıladı. Naqıslar osimliklerge, gúllerge, úaywanlarǵa, quslarǵa, jánliklerge, olardıń múshelerine, hár qıylı tábiyattaǵı zatlarǵa qarap tańlap alınadı.

Baslawısh klasslarda súwretlew ónerin oqıtıwdıń túrлерiniń biri G'kórkem-ámeliy bezewG' isleri bolıp esaplanadı. Súwretlew óneriniń bul túrinde oqıwshılarǵa tiykarınan buyımlardı bezew ushın kerekli bolǵan shınıǵıwlar alıp barıladı.

Baslawısh klasslarda dekorativ kompozitsiya sabaqlarında balalarǵa hár qanday naǵıslardıń elementleri dógerek -átirapdaǵı nárese hám hádiyselerden alınǵanlıǵı haqqında túsinik beriledi. Baslawısh klasslarda dekorativ tárizde ǵayta islengen tábbiiy hám geometrik formalarǵa tiykarlanǵan eki jol sızıq ishine, kvadrat, sheńber, tórt múyeshlik formadaǵı naǵıslar sızdırıw usınıs etiledi. Onı úyreniw eki jol sızıq ishine naǵıs sızıwdan baslanadı. Lekin naǵıs sızıwdı úyreniwdiń de ózine ılayıqlı qıyınshılıqlardı biraz ańsatlastırıw maqsetinde dáslepki shınıǵıwlar tayar naǵıs úlgilerinen kóshiriw usılında alıp barıladı. Baslawısh klass oqıwshılarına ápiwayı naǵıs úlgilerin quramalıǵa qarap qálemde

sızıw shınıǵıwları alıp barıladı. Sabaqta bezew elementleriniń atları menen tanıstırıw júdá áhmiyetli. Sebebi bul atlar qaraqalpaq ámeliy ónerinde keń qollanılǵan. Ol xalıq ónerin durıs úyreniwde wám dekorativ iskerliklerinde balalarǵa júdá járdem beredi. Bular ósimlik naǵıslar; gúl, ǵawasha gúl, erik gúl, qárelı gúl, qoralı gúl,

Zoomorf naǵıslar; qumırsqa bel, qoy tisi, tıshqan iz, qus tili, bóri kóz, quwırshaq awız, gaz moyın, hám múyiz naǵıslardıń ápiwayı túrleri. Geometrik naǵıslarU' ırǵaq, ayıl naǵıs, shtak, shaqmaq naǵıs, suw naǵıs, hárdem qıyal naǵıslardan paydalanıwımız múmkin.

Sabaqtıń nátiyjeli alıp barılıwında kórgezbeli quraldan paydalanıw jaqsı nátiyje beredi. Naǵıs salıwı shınıǵıwlarında biz múmkinshiligi bolsa milliy qaraqalpaq xalıq óner úlgilerinen paydalanıwımız múmkin. Egerde múmkinshiligi bolmasa olardıń súwretlerinen paydalanamız. Sonıń menen birge oqıtıwshınıń ózi tayarlaǵan basqıshpa-basqısh naǵıs salıw izbe-izligi kórsetilgen kórgezbe plakat bolıwı kerek. Kórgezbe quraldan paydalanıw máselesi oqıtıwshınıń nutqı menen de baylanıslı. Nutıq hám kórgezbeliktiń uyǵınlıǵı eki tárepten paydalı bolıwı eki jerde kórinedi. Birinshiden, oqıtıwshınıń nutqı kórgezbelikke kmeklese, ekinshiden kórgezbelik oqıtıwshı nutqına kómeklesedi. Naǵıs elementleriniń atları da oqıwshılarǵa kórgezbeli tárizinde túsintirilip barıw talap etiledi.

Dekorativ naǵıs salıw iskerliginiń wazıypaları oqıwshılardıń súwretlew bilimlerin ósiriw, naǵıslardıń tákrarlanıwı (forması hám reńi tárepinen) tuwrısında maǵlıwmat berih, naǵıslardıń gózzallıǵın seze biliwdi rawajlantırıwdan ibarat.

Dekorativ kompozicya shınıǵıwları “Jol tárizli naǵıs salıw, tórtmuyeshli naǵıs salıw, ertek hám gúrrińler tiykarında illyustratsiyalar islew usaǵanlardı názerde tutadı. Bul barısta naǵıs islew shınıǵıwları úlken orındı iyeleydi. Ásirese, eki jol sızıq ishine, kvadrat, tórtmúyeshlik, aylana sheńber túrindegi naǵıs úlgilerinen kóshirip úyreniwge, ózbek, qaraqalpaq xalıq ámeliy óneri úlgilerin ózlestiriwge óz aldına itibar beriledi. Bunda kóbirek naǵıs kompozicyası, reń elementlerin durıs súwretlew, olardıń dóretiwshilik xarakterde bolıwına, naǵıs fonı

menen olardıń elementleriniń reńleri ortasındaǵı óz-ara baylanıslılıq, stilizatsiya máseleleri oqıtıwshınıń dıqqat orayında bolıwı kerek. Sonday-aq, naǵıs gúliniń atamaların da oqıwshılardıǵa kórgizbeli tárizde túsindirip barıw talap etiledi. Dáslepki shınıǵıwlarda balalar naǵıs úlgilerinen eki jol sızıq ishine kóshirse, keyingisinde naǵıs sxemaları hám elementleri tiykarında, aqırında ózlerinshe naǵıslı kompoziciya dóretdi. Bunday shınıǵıwlardı ózlestiriw, oqıwshılardıń súwretlew óneri kónlikpelerin arttırıwda xalıq qol óneri túrleri úlgilerinen paydalanıw jaqsı nátiyje beredi.

ESTE SAQLAÑ!

Naǵıstaǵı belgiler, reńler hár túrli jaǵdaydı ańlatqan, másele, kók reń - aspan mánisin; aq reń - baxıt mánisin, sarı reń - bilim, zeyin mánisin; qızıl reń - kún, ot mánilerin, jasıl reń - jaslıq mánisin, qara reń - jer mánislerin bildiredi.

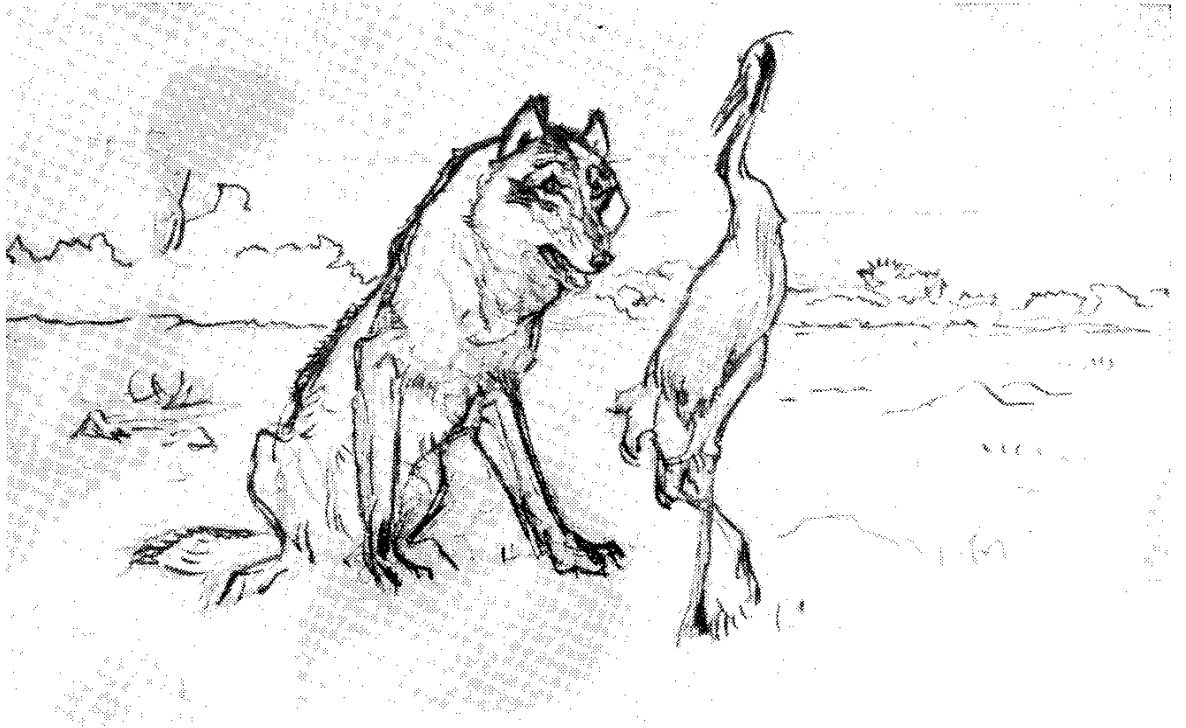
Kiymeshektiń quyırq bólegi.

Dekoratıv kompoziciya shınıǵıwlarında illyustrativ súwret sızıwǵa óz aldına itibar beriledi hám ol ertek, gúrriń, tımsal, qosıq uqsaqan kórkem shıǵarmalar tiykarında ámelge asırıladı. Bunday shınıǵıwlardıń jetiskenliginiń kóp tárepi onı

durıs shólkemlestiriwge baylanıslı. Bunıń ushın dáslep balalar jasına ılayıqlı qızıqlı, tárbiyalıq áhmiyetke iye bolǵan ádebiy shıǵarma tańlawı lazım. Qalaberse, shıǵarma mazmunın balalar sanasına tolıq jetkiziw, ondaǵı eń qızıqlı jerlerin tawıp, shıǵarma menen baylanıslı yamasa oǵan jaqın illyustratsiyalardı balalarǵa kórsetiw, olardı ideya, mazmun, kompozicya, reń tárepinen talqılaw kerek boladı.

Illyustrativ súwret sızıw shınıǵıwlarında oqıtıwshı óz itibarın balalar súwretleriniń dóretiwshilik xarakterde bolıwına, shıǵarmada personajlardı obrazlı, ózine tán xarakterli jaǵdayda súwretlewge, olardı hám dógerek-átiraptaǵı basqa da súwretlew bóleklerin óz-ara baylanısta súwretlewge qaratıw kerek. Sonday-aq, olar kompozicya nızamlarına boysınıw, obraz hám waqıyalardı ılayıqlı reńler tańlaw, súwrette planlılıqlardı itibardan qashırmawı lazım. Imkanı barınsha jaqın turǵan obraz hám nárselerdi úlkenirek, uzaqtaǵılardı kishirek etip súwretlew lazımlıǵın balalar sanasına sińdiriw hám onı óz súwretlerinde kórsete alıwına járdem beriwimiz lazım.

Illyustrativ súwret sızıw shınıǵıwlarınıń jáne bir eń kerekli ózgeshelikleri balalarda fantaziya, obrazlı oy-órisin ósiriwge qartatılǵanlıǵı bolıp esaplanadı. Bul sıpatlardı rawajlandırıwǵa 6-klasslarda kóbirek itibar beriledi. Illyustrativ súwret sızıw, tiykarınan ertek, gúrriń, tımsal uqsaqan ádebiy shıǵarmalar menen baylanıslı bolǵanlıǵı sebepli balalarǵa shıǵarmadaǵı haywanlardı adamlar kelbetinde súwretlewine ruxsat etiledi. Ol kiyimler kiygen, adamlar jasaytuǵın úylerde jasap atırǵan, olar óz-ara sóylesip atırǵan hám miynet etip atırǵan kóriniste súwretleniwi múmkin. Bul óz ornında balalardıń kórkem, dóretiwshilik islerin jedellestiredi.

A.V.Serov. «Qasqır menen tırna» tımsalına islengen illyustratsiya.

Illyustrativ súwret sızıw shınıǵıwları adam, haywan, qus hám basqa da quramalı dúzilistegi nárselerdi súwretlew menen baylanıslı. Olardı ózine uqsatıp ápiwayı súwretlew balalarǵa belgili bir qıyınshılıqlardı tuwdıradı. Sonı esapqa alıp, bul materiallarǵa tiyisli kórgizbeli qurallardı (adam, haywan, qus, súwretlerin) kórsetiw gerek boladı. Sonıń menen birge, álbette, ótiletuǵın temaǵa baylanıslı slaydtan paydalanıw, basqa klass oqıwshılarınıń sızǵan súwretlerinen úlgi sıpatında paydalanıw gerek boladı.

Sabaqtıń teması: Jol tárizli naǵıs salıw

Sabaqtıń maqseti:

a) tálimiy maqseti: oqıwshılarǵa milliy naǵısshılıq óneri haqqında keńnen tusinik beriw, jol ishine naǵıs salıw nızamlılıqları hám qaǵıydaları boyınsha maǵlıwmat beriw, ritmlilik, simetriyalılıq haqqında keńnen tusinik beriw, boyawlar menen islew tájiriybelerin jetilistiriw,

b) tárbiyalıq maqseti: Milliy naǵısshılıq óneri haqqındaǵı bilimlerin rawajlandırıw, estetikalıq hám etikalıq, miynet tárbiyasın qalıplestiriw.

v) rawajlandırıwshılıq maqseti: oqıwshılardıń kompozicyalıq bilim hám dóretiwshilik kónlikpelerin, rawajlandırıw, qálem hám qıl qalem menen naǵıs salıw tájiriybelerin jetilistiriw.

Sabaqtı qurallandırırw 1-saatlıq is joba qaraqalpaq, ózbek, qaraqalpaq naǵısshılıq óneri úlgilerinen foto súwretler, reproduktsiyalar hám illstratsiyalar, slaydlar, tema tiykarında islengen kórgizbeli plakat klass taxtası por.

Sabaqtıń barısı:

Shólkemlestiriw: Sálemlesiw, náwbetshi arqalı oqıwshılardıń sabaqqa qatnasın barlaw, sabaqqa tayarlıqtı qadaǵalaw, úyge berilgen tapsırmanı tekseriw, bahalaw, ótilgen temanı juwmaqlaw hám taza tema menen baylanıstırıw.

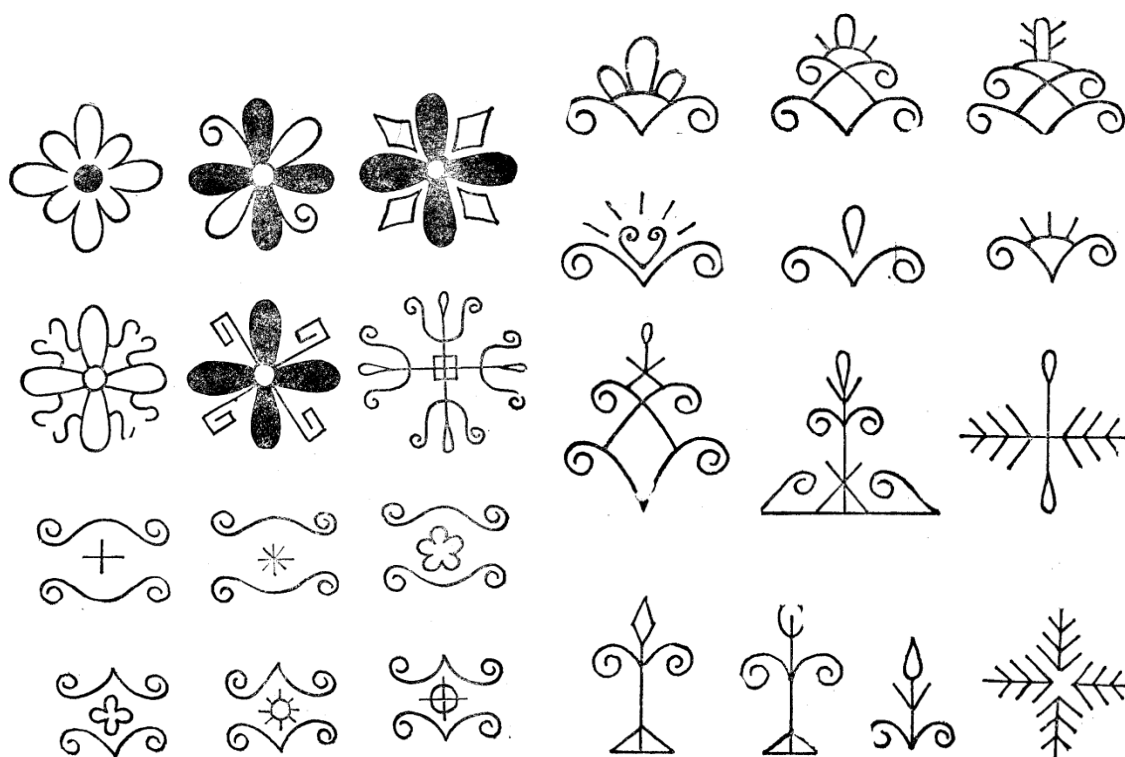
Taza tema: Jol tárizli naǵıs salıw

Sabaqlıqtaǵı milliy naǵıslar haqqındaǵı fotosúwret, súwret hám sorawlar tiykarında sáwbetlesiw ótkeriledi. «Naǵıs» - arabsha sóz bolıp, súwret, gúl degen mánisti ańlatıwı, onda ósimlikler, geomeriyalıq formalar, qus, haywan hám basqalardıń belgili tártipte tákirarlanıwı hám gezeklesip keliwinen payda bolǵan bezewler naǵıs dep atalıwı oqıwshılar yadına túsiriledi. Oqıwshılardıń naǵıslardaǵı sır hám belgiler haqqında da maǵlıwmat beriledi. Hár qanday naǵıslardıń elementleri átirapımızdaǵı zatlar hám naǵıslardan alınǵanlıǵı haqqında túsiniw beriledi. Oqıwshılar naǵıs úlgileri hám naǵıs ustaları menen tanıstırıladı. Sáwbetlesiw dawamında naǵıs sheberi Yoqub Raufov (1888-1974) haqqında qısqasha maǵlıwmat beriledi. Onıń Ózbekstan qalalarındaǵı jámiyetlik imaratlardı bezewde qatnasqanlıǵı, xantaqta, qutısha, qálemkesh hám basqa da úyruwzıgershilik buyımlarınıń bezewlerin islegenligi aytıp ótıledi. Yoqub Raufov milliy naǵısshılıq mektepleri dástúrlerin rawajlandırıw, ózine say naǵısshılıq mektebin jaratqanlıǵı, Nawayı teatrı, ádebiyat muzeyi hám bir qatar jámiyetlik imaratlardı bezewde, Tashkent qalasındaǵı arxitekturalıq esteliklerdi qayta islewde qatnasqanlıǵı haqqında maǵlıwmat beriledi.

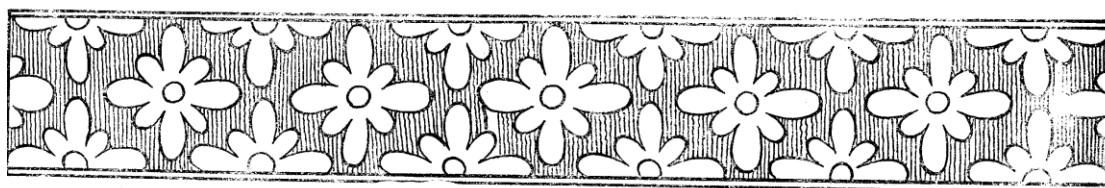
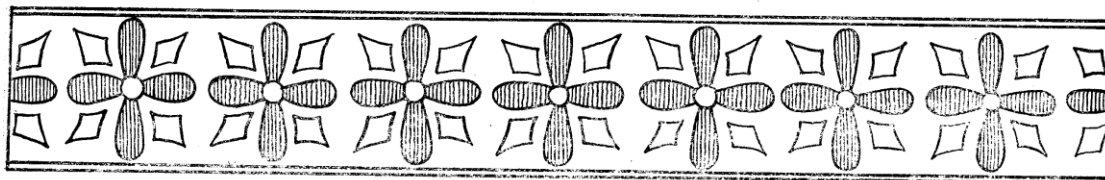
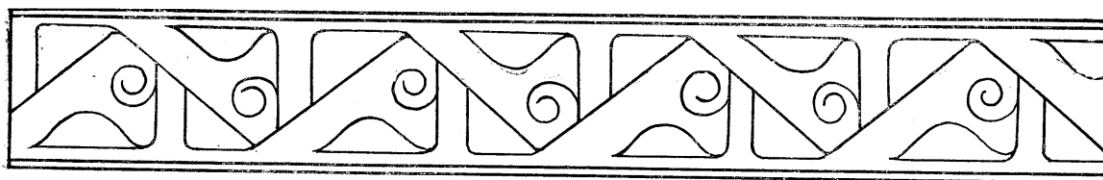
Oqıwshılarǵa reńler haqqında da maǵlıwmat beriledi: olar qızıl, jasıl, sarı-qızǵılt kók, - maqpal reń qatarlasıp turǵanda bul reńler bir-birin ashıǵıraq, tınıǵıraq kórsetedi. Reńlerdiń bunday juplıǵı toltırıwshı yamasa kontrast reńler delinedi. Haqıyqattan da olar biri-birin tolıqtıradı hám jarqınlıǵın asıradı. İnsan kózi ajıratatuǵın barlıq reńler eki túrli, yaǵnıy axromatik hám xromatik reńlerge bólinedi. Axromatik reńler aq, kúlreń hám qara reńler. Basqa barlıq reńler bolsa xromatik reńlerden ibarat.

Sonday aq, naǵıs salıw tártibi onıń orınlanıw izbe-izlikleri haqqında aytıp ótiledi hám ol klass taqtasında sıızıp kórsetiledi.

Ámeliy jumıs barısında birneshe qaraqalpaq naǵıs elementleriniń kórinisleri tiykarında oqıwshılar óz betinshe jol ishine naǵıs kompozicyasın dúzedi hám reńde orınlaydı.

Ósimlik naǵıs elementleri

Jol t arizli naĝıs salıw

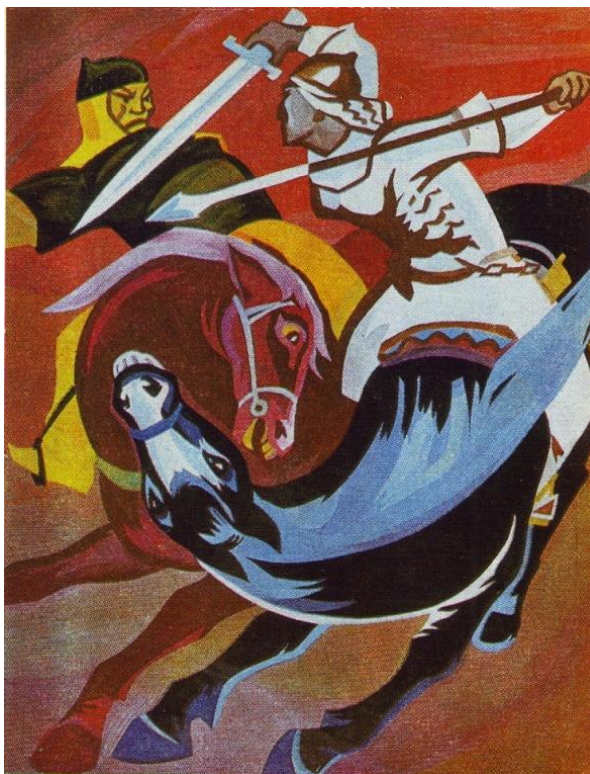
Taza temanı bekkemlew soraw-juwaplar arqalı  amelge asırıladı. Sonday-aq,  meliy jumıs barısında eń jaqsı klassta islengen oqıwshılar islerinen  lgiler ajıratıp alınıp, talqılanadı h m bahalanadı. Eń jaqsı islengen naĝıs kompozicyalarınıń iyeleri xoshametlenedi, anıqlanĝan q te h m kemshilikleri k rsetilip  tıledi h m duzetiwler kiritiledi.

 yge tapsırma beriw h m sabaqtı juwmaqlaw berilgen naĝıs elementleri tiykarında eki jol sıziq ishine naĝıs kompozicyasın sıziq keliw tapsırıladı.

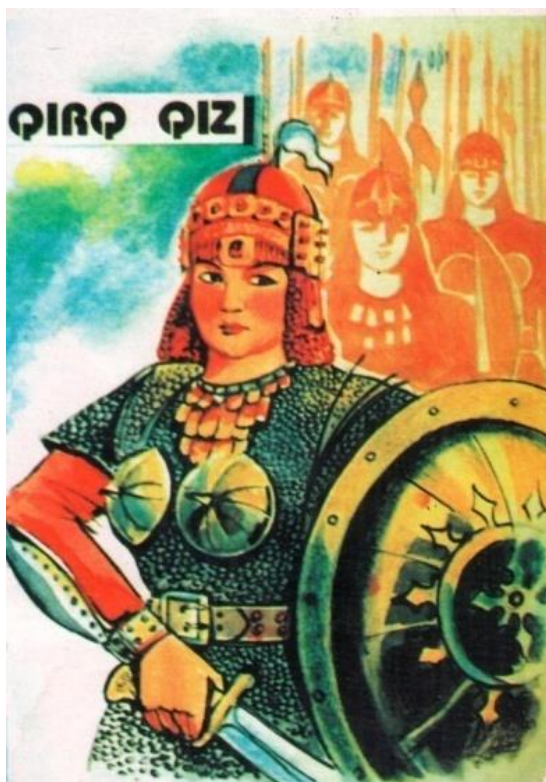
Dekorativ kompozicya. Dekorativ kompozicya shınıĝıwları metodikasınıń mazmunınan kelip shıĝıp alıp barıladı. Dekorativ kompozicya shınıĝıwları t mendegi j nelislerde  melge asırıladı. 5-klassta Mir tnama eskizin islew, Qutlıqlaw beti eskizin islew, K rkem bezew grafikası (mir tnama, emblema, k rkem h rip h.t.b), 8-mart bayramına diywalıw gazeta islew.

6-klassta Oqıtıwshılar h m ustazlar k nine bagıshlanĝan qutlıqlaw betin islew, K rkem bezew grafikası (plakat, shıĝarma temasında diywaliy gazeta, etiketka, emblema h m basqa k rinishiniń eskizin islew),  zbek halıq ertekleri syujetleri tiykarında miniyatura usılında illyustratsiya islew,  debiy shıĝarma syujeti tiykarında erkin kompozicya islew, 7-klassta  zbekistan gerbiniń dekorativ

kompozitsiyasın islew, Mektep (klass, firma, qala) jeke embleması kórinisin islew. Oqıwshılar tárepinen tayarlangan variantlar tiykarında klass emblamasın islew. Ámeliy bezew óneri elementlerin ápiwayı kórinislerin stilizatsiyalaw tiykarında sızıw. Kórkem bezew óneriniń bir túrine (gúrsi ushın naǵıs, saz áspabı ushın naǵıs, qutısha ushın naǵıs) kórkem bezew islew. Erkin temada túrli formada (kvadrat sheńber ishine jol tárizli) naǵıs islew. Naǵıs elementlerinen nusqa kóshiriw. Erkin temada dizayn joybarı (avtomobil dizaynı, kiyim dizaynı, interer dizayn h.t.b). İmarat maketin topar tárizde islew (maket elementlerin individual tárizde islew, olardıń jayılmaların tayarlaw, bezew, boyaw). Ózbekstan kitap grafikası óneri haqqında sáwbet hám de úlgilerin úyreniw hám talqılaw. Kitaplardı kórkem bezew eskizin islew. Suyjeti tanıs bolǵan ádebiy shıǵarmaǵa illyustrasiya islew.

G.N. Makovskaya. «Alpamis»

I.Qidirov. «Qırıq qız».

Dekorativ kompozicya shınıǵıwları metodikası, reńli súwret, kompozicyası shınıǵıwları, metodikası menen uqsaslıqqa iye bolsa da, biraq, onıń ózine tán tárepleri de bar. Olar kóbirek dekorativ iskerliktiń hár túrliliginde kózge taslanadı. Atap aytqanda, olar úskeneler, kiyimler, interer, avtomobiller, kitaplardıń kórkem bezewi menen baylanıslı halda alıp barıladı. 6-klasslarda dekorativ kompozicya shınıǵıwlarınıń baslawısh klasslardan jáne bir ózgesheligi olardıń kóbirek dóretiwshilik xarakterde bolıwı. Baslawısh klasslarda dekorativ kompozicya shınıǵıwlarında naǵıs úlgilerinen kóshiriw úlken orındı iyelese, 6-klasslarda bunday shınıǵıwlar tek dóretiwshi túste boladı. Bunda balalar jumısına kóbirek erkinlik beriledi, olardıń kórkem sezimtalıǵı, pikir hám súwretlew tájiriybeleri artadı.

Bunday shınıǵıwlarlarda kórkem óner tanıw tiykarları boyınsha balalarǵa kompozicyadan berilgen teoriyalıq bilimlerge tayanıw hám olarǵa boysınǵan halda dóretiwshilik islerdi orınladıw kerek.

Oqıwshılardıń súwretlew islerin bahalawda olardıń kompozicya nızam-qaqıydalarına qanshelli boysınǵanlıqları esapqa alınadı. Dekorativ kompozicya

islew metodikası tómenдеgi tártipte hám izbe-izlikte ótkiziledi: 1. Oqıwshılardıǵa sabaq teması hám tapsırmanı túsindiriw. 2. Temaǵa tiyisli materiallar menen tanıstırıw. Bunda balalarǵa ámeliy ónerge tiyisli fotolar, naǵıslar, buyımlar ushın kompoziciya eskizleri, bezew elementleri, bezew sxemaları kórgizbeli qurallar arqalı kórsetiledi, olardan ayırımları taxtada sızıp kórsetiledi. 3. Súwretlenetuǵın dekorativ kompoziciya elementleriniń jaylasıw sxeması yamasa eskizin sızıp alıw. 4. Dekorativ kompoziciyanıń ólshemi hám formatın anıqlaw.

5. Dekorativ kompoziciyanıń qálem súwretin sızıp alıw. 6. Bezew ushın kerek bolǵan ayırım tábiyiy materiallardı stilizatsiyalaw. Bul basqıshqa ayırım naǵıs elementleri ózlestiriliwi múmkin. 7. Dekorativ kompoziciyanı boyaular menen islew.

6-klasslarda dekorativ kompoziciya islew shınıǵıwlarınıń túrlishe ekenligin esapqa alıp, olardıń hár birine metodikalıq tárepten óz aldına qatnas jasaw talap etiledi. Atap aytqanda, gezlemeler, kiyimler ushın bezew eskizin islew shınıǵıwlarında oqıtıwshı kóbirek kórgizbelilikke itibar berip, hár túrli gezleme úlgileri, kiyimlerdeń fotoları yamasa slaydların kórsetse, belgili bir ádebiy shıǵarmaǵa (gúrriń, tımsal, ertek, dástan h.t.b.) illyustratsiya islew shınıǵıwlarında bolsa balalar itibarın kóbirek shıǵarma mazmunına qaratadı. Zárúrlik tuwılǵanda shıǵarmanı qayta-qayta oqıp yaqı sóylep beredi, soraw-juwap ótkizedi.

Avtomobillerdeń jańa markasınıń eskizin islew shınıǵıwlarında bolsa olardıń túrli markadaǵı súwretlerin kórsetedi, bir-birinen parqın kórsetip beredi.

Dekorativ kompoziciya islew shınıǵıwları metodikasınıń ózine ılayıq ózgesheliklerinen biri kóbirek balalardı óz betinshe islewge baǵdarlaw.

6-klasslarda dekorativ kompoziciya ámeliy shınıǵıwlar usı klasslarda orınlanǵan teoriyalıq bilimler menen baylanıslı ótkiziledi. Atap aytqanda, ámeliy bezew hám dizayn, lipaslar tuwralı teoriyalıq shınıǵıwlar berilgennen soń dekorativ kompoziciya, ámeliy isler orınlanadı.

Baǵdarlamada ózbek, qaraqalpaq xalıq ámeliy ónerin teoriyalıq jaqtan úyreniwge óz aldına itibar berilgen bolıp, ol dekorativ kompoziciyada oqıwshılar

tárepinen orınlanatuğın barlıq tapsırmalardı qoyılđan talaplar dárejesinde ámelge asırıwđa óz tásirin kórsetedi. Sebebi, balalar tárepinen orınlanatuğın hár bir dekorativ kompozicyada ózbek, qaraqalpaq xalıq ámeliy óneriniń milliy kórkem dástúrleri óz kórinisin tapqan boladı.

III. Juwmaqlaw

Házirgi waqıtta joqarǵı oqıw orınları dáwir talabına juwap beretuǵın qániygelerdi tek teoriyalıq bilimlerde tereń úyretken jaǵdayda tayarlamaqta, oqıw rejelerinde hám kásiplik pánlerde oqıtıwǵa úlken itibar bermekte. Lekin mekteptegi tek tereń bilimli, anıq bir pán qánigeligin iyelegen muǵallimler ǵana emes, sonıń menen qatar ullı adamgershilik qásiyetlerge iye bolǵan balalar hám úlkenler menen qıynalmastan baylanısa alatuǵın, olardıń psixologiyasın túsine alatuǵın haqıyqat sheber pedagog ustazlar kerek.

Bunday qániyge pedagog-psixolog-tájiriybeli oqıtıwshı joqarı pedagogikalıq sheberlik hám texnika kónlikpeleri menen qurallanǵan adam bolıwı kerek. Bolajaq oqıtıwshı qániygeligi boyınsha bilimlerde iyelew dawamında óziniń ádep-ikramlılıq ruwxıy dárejesin keńeytiredi, óz kásibi dógeresinde ádep-ikram normalarına súyeniw ózgesheliklerin, onıń mazmunın ózlestiredi, muǵallım ádepliliginiń balanıń jeke basına tásirin ańlaw. Túrli jaǵdaylarda óz minez qulqın basqara alıw zárúrligin túsiniw jetedi. Bir sóz benen aytqanda, pedagogikalıq sheberlikti, uqıp hám kónlikpelerdi. Pedagogikalıq texnika elementlerin ózlestirip iyelep aladı.

Súwretlew óneriniń tiykarǵı wazıypalarınıń biri adamlarǵa gózzalıq, atap aytqanda kórkemlik tárbiya beriwden ibarat. Estetikalıq tárbiya-bul adamlardıń turmısında tábiyattaǵı kórkem-ónerdegi, adamlardıń óz-ara qatnasıwındaǵı gózzalıqlardı tolıq túsiniw uqıbın tárbiyalaw hám gózzalıq nızamlıqları tiykarında dóretiwshiligin ósiriwden ibarat. O'ytkeni, gózzalıq adamlardıń aqıl-oyına, kúshine, erkin tásir jasap, ruwxıy dúnyasın baytadı. Jámiyetimizdiń hár bir adamı qaysı tarawda jumıs islep atırǵanına qaramastan gózzallıqtı hám náziklikti kóre biliwi jáne túsine biliwi kerek. Súwretlew óneri sabaqlarında oqıwshılardı keńeslikti súwretlew usılların úyretiw olardıń tábiyatqa bolǵan múnásebetin onıń súwretleniw barısında nelerge itibar beriw kerekligin ańlap jetedi. Oqıwshılardıń súwretlew ónerin bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw oqıtıwshınıń eń baslı talabı bolıwı tiyis. Jańa materialdı bayan etiw barısında balalardıń sabaqdaǵı iskerligi hám

tapsırmalardı orınlawdağı say-háreketi ushın bahalar qoyıladı. qadaǵalawdıń ekinshi túrinde oqıwshınıń tapsırmanı qanday darajada orınlaǵanı tekseriledi hám bahalanadi. Bunda balalardıń sabaqtaǵı iskerligi de esapqa olınıwı múmkin.

Ameliy islerdi bahalaw tuwrıdan-tuwrı balalar tárepinen orınlanǵan súwretlew isler (súwret, músın, qurıw-jasaw) tiykarında teoriyalıq bilimlerdi bahalaw bolsa savol-juwap, gúrriń tarzinde ámelge asırıladi.

Kúndelik qadaǵalaw sabaqtıń baslawısh bóliminde, ótken sabaqda úyge berilgen tapsırmalardı tekseriw maqsetinde de ótkiziledi.

Balalardıń ózlestiriwin qadaǵalaw hám obektiv bahalaw ushın kúndelik qadaǵalawdı tez-tez ótkizip turıwı lazım. Qadaǵalaw usınday shólkemlestiriliwi lazımki, sherek dawamında hesh bolmaǵanda hár bir balada 4-5 baha bolıwı kerek. Sonı da esapqa alıw kerek, súwretlew óner sabaqları háptesine bir mártebe hám bir saatdan ótkiziliwi balalar iskerliklerin tolıq qadaǵalaw qılıw ushın jeterli emes. Eń kishi sherek altı hápte esaplansa, hár bir bala hár hápteda birewden baha alıwı lazım. Bolmasa, sherek aqırında hár birinde altawdan baha bwlmaydı. Nátiyjede shereklik bahalar obektiv shıqpaydı.

Balalardıń sabaqtaǵı iskerligini hám qızıǵıwshılıǵın asırıw maqsetinde olar tárepinen orınlanǵan islerǵana emes, tapsırmalardı orınlawǵa bolǵan múnábetleri, háreketi ushın da bahalar qoyıw múmkin. Sonday aq, hár qanday baha qoyǵanda barlıq klasstı ne ushın usınday baha qoyılǵanlıǵınan xabardar etiw lazım, balalar baha kriteriyasın ańlı ráwishte túsinip jetsin. Balalardıń tapsırmalardı orınlawǵa bolǵan munábetlerine qoyılǵan bahalar tek unamlı emes, unamsız bolıwıda múmkin. Sonı da óz aldına aytıw kerek, páseytirilgen bahalar tiykarlanǵan halda hám balalardı tushkunliqqa tushurib jiberetuǵın bolmaslıǵı lazım. Bir tapsırmanı bahalawda balanıń aldınǵı sabaqlardaǵı ózlestiriwlerin de esapqa alıw lazım. Uzliksiz jaqsı ózlestirip kelgen oqıwshını aldınǵı jetiskenlikleri hám háreketlerin esapqa alıp, bul saparı qanıqarsız isine jaman baha qoymasada boladı.

Oqitiwdi aktivlestiriw ushin oqıwshılardı sistemali hám máselege muwapiq rawishte xoshametlew hám zárúr áhmiyetke iye. Jaqsi islerdi pútin klassqa kórsetiw yaki olardı mektep kórgizmesine usinis etiw, óz kúshine isendiriw, ob`ektiv kritikalaw, túrli qiyli járdemler arqali oqıwshılardı xoshametlew múmkin.

Oqitiwshinń tájiriye hám bilimi kúshli oqıwshınıń ózbetinshe xizmetke qaratılğan boliwi kerek. Balalarǵa járdemshi soraw, is baǵdari hám kemshililkerin kórsetiw arqali járdem beriw kerek.

Basqa pánlerde bolǵanıday, súwretlew óneri sabaqlarında materiallardı sistemali hám izbe-iz bayan etiw printsipti zárúr áhmiyetke iye. Bul printsipti pútin kurs dawamında oqıw mtaerialların logikalıq ketme-ket jaylasıwin há hár bir tema aldından alınǵan bilim, kónikme hám tájiriyebelerge súyengen halda, jańa materiallardı ótilgenler menen baylanisli bayan etiliwi tiyisligin názerde tutadi.

A`meldegi súwretlew ónerinde mámleketlik tálim standartı materialların bayan etiwdiń tek málim izbe-izlikte ámelge asiriwdi ǵana emes, bálki onıq sistemali boliwin názerde tutadi .

Bázi sonday hallar hám boladi, bunda oqitiwshılar bilim beriwiniń bul zárúr printsiptin tuwri bahalay almaydi. Oqıwshılardı berilip atırǵan waziypalarda balardıń aldin alǵan bilim hám kónikpeleri esapqa alinmaydi. Nátiyjede olar berilgen waziypanı orinlay almaydi. Sonıń ushin is rejelerin sonday dúziw kerek, oqıwshılar hár bir sabaqta jańadan jańa máselelerdi sheshilsin. Leykin, jańa materiallardı oqıwshılar ótilgen materiallardı ózlestiiw hám súwretlew óneri oqitiwshisinin waziypası xalq dekorativ qol óneri hám xalıq bekkemlep alǵanlarinan soń beriw tiyisligin esapqa alıw tiyis .

Su ustalariniń dóretpelerin kóre biliw hám tusiniwdi sonin menen qatar oqıwshılarga nagistiń qalay júzege keletuǵinligin, onıń túrmisda qollaniliwina shekemgi dawirlerde oǵan kóp miynetler sarp etiletuǵinligin uqtirip ketiwi lazim. Mine usınday magliwmatlardı beriw paytıńda oqıwshılardı óz-ózinen estetikalıq, ádep-ikramlılıq, watansuyiwshilik, patriotlıq, ruwxıyılıq tárbiyalardıń qalıplesiwi sózsiz.

Ак баскыр. Ak baskur.

Ормек — ткацкий станок. На фото — тканье на станке «дизбе» тесьмы для связывания жердей кровли юрты. Хлопчатобумажная основа, орнаменты из шерстяных ниток (Тахтакупырский район, 1965 г.).

Сейтнияз Жармагамбетов (1895 г. р.) — потомственный мастер-резчик по дереву, плотник, кузнец, искусный изготовитель национальных музыкальных инструментов (дудар).

A.L.Melkov fotosi. 1920 yillar. Rossiya fanpar akademtsi antropologiya va etnografiya muzeyi tuplamidan (Kunstkamera).

Paydalangan ádebiyatlar.

1. Í.A.Karimov O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot ywli.
T. O'zbekiston 1992 y
- 2.J.Bazarbaev Q Dawletova A'deptanıw. N.»Bilim» 1992 j.
3. Sh.O.Qalliqlishov . Suwretlew oneri ham oni oqitiw metodikasi T-2018
4. O. Umurzoqova Talim-tarbiya hayot bilan hamnafas bulsin «Tasviriy va amaliy sanat uqtituvchilarini tayorlash samaradorligini oshirish masalalari» mavzusida o'tkazilgan ilmiy amaliy konferentsiya materiallari. T. 2008.
5. Allamuratov A Mangi miyras N., 1993
6. A. Allamuratov. Karakalpaks kaya narodnaya vishivka. N. 1992.
7. Sh.Urazmetov, Q.Najimov `Qaraqalpaqsha nag`is u`lgileri`.
- 8.abirova E.I `Sabaqlarda qaraqalpaqlardin` ko`rkemlik bezew o`nerimen tanisiwdin` jan`a pedagogikalıq texnologiya`.
9. 4. Azimova B.Z., Rajapov R., Abdirasilov S.F. Tasviriy sai'atta oid atamalarnıig yazohli lugati Toshkent 1994.
10. Abdirasilov S.f. Tasvnriy sai'at atamaları. T., 2003.
11. Abdurahmonov G.M. Rangtasvir va kompozitsiya.- Toshkent, 1995.
12. Abdirasilov S.,Tolipov N. "Rangtasvir" Toshkent , 2005.
13. R.Xasanov Maktabda tasviriy sanatni o'qitish metodikasi. T. 2004.
14. Xasanov R. Amaliy bezak sanati mashg'ulotlari metodikasi T.2003
15. Bulatov S.S. Naqqoshlik. -T.: Fan va texnologiya, 2010.
- 16.Nozilov D.A. O'rta Osiyo dizayni tarixidan. -T.: O'zbekiston, 1998.
17. Sotiboldiev Z.Sh. Dizayn asoslari. -T.: Iqtisod-moliya, 2007. -100 b.
18. Xolmatov B.Q. Naqqoshlik. -T.: Iqtisod-moliya, 2007.
19. Xolmatov B.Q. Kompozitsiya. -T.: «Iqtisod-moliya», 2007.
20. Qodirxo'jaev P. Badiiy bezak san'ati. -T: Iqtisod-moliya, 2008.
21. G'ulomov K.M. Amaliy san'at. -T: Iqtisod-moliya, 2008.

1. www.nbgf.intal.uz

2. www.Ziyo-Net.Uz

MAZMUNI

I.KIRISIW	3-6
I.1. Dekorativ súwret salıwdıń oqıtıw metodikası.....	7-10
II. TIYKARGI BOLIM	
II.1.Dekorativ súwret salıw sabaqlarınıń tárbıyalıq áhmiyeti.....	11-15
II.2. Súwretlew óneriniń dekorativ súwret salıw túri boyınsha gúrriń ótkeriw.	16-25
II.3.Dekorativ súwret salıwda kórgezbe quraldın ahmiyetligi.....	26-32
II.4. Dekorativ súwret salıw sabaqlarında naǵıslı kompozitsiya dúziwge úyretiw.....	33-45
III. JUWMAQLAW	46-48
Reprodukciyalar.....	49-51
Paydalanılǵan adebiyatlar.....	52

A`jiniyaz atindağı Nókis Mámleketlik pedagogikalıq instituti «Súwretlew óneri hám injenerlik grafikası» tálım bağdari 4^a-kurs talabası Beginbaeva Dilaramnıń «6-klass oqıwshılarına dekorativ súwret salıw shınıǵıwların alıp barıw metodıkası» temasında jazǵan bakalavr pitkeriw jumısına

S I N

Beginbaeva Dilaramnıń «6-klass oqıwshılarına dekorativ súwret salıw shınıǵıwların alıp barıw metodıkası» temasında jazǵan bakalavr pitkeriw jumisi úsh bólimnen ibarat bolıp, hár bólimi temanıń mazmunin ashıp beriwge qaratılǵan. Kirisiw bóliminde O`zbekstanımızǵa, onıń tariyxıy qısqa dáwirde qolǵa kirgizgen úlken sheklerine, el-jurtımızdın ruwhıy tamırları, úrp-ádet hám dástúrlerine, bir sóz benen aytqanda, ózbek xarakteri, ózbek tábiyatına pútkil dúnyada qızıǵıwshılıq hám húrmet barǵan sayın artıp baratırǵanlıǵı aytilǵan. Temanıń aktuallıǵı hám maqset hám wazıypaları -ózbek, qaraqalpaq xalıq ámeliy ónerin teoriyalıq jaqtan úyreniw.

-bezew ushın kerek bolǵan ayırım tábiyiy materiallardı stilizatsiyalawdı biliw

- dekorativ kompozitsiyanı boyawlar menen islew tajiriyesi artiriw.

-belgili bir ádebiy shıǵarmaǵa (gúrriń, tımsal, ertek, dástan h.t.b.) illyustratsiya islewdi waziypa etip qoyadi. Sonday aq oqıwshılardıń dóretiwshilik uqıbın rawajlandırıw, sabaq protsessinde alǵan bilimin hám tajiriyesin turmısta praktikalıq xızmetinde qollana alıwǵa úyretiwden ibarat ekenlig aytilip anıq waziypa qoyılǵan.

Tiykarǵı bólimde Dekorativ súwret salıw sabaqlarınıń tárbiyalıq áhmiyeti Dekarativ qol óneri dóretpeleri kórkem estetikalıq qásiyetke iye hám biziń turmısımız menen júdá baylanısta ekenligi olardı oqıwshılardıǵa qanday sińdiriw kerekligi kórsetilgen.

Súwretlew óneriniń dekorativ súwret salıw túri boyınsha gúrriń ótkeriw

Dekorativ súwret salıwda kóргеzbe quraldın ahmiyetligi

Dekorativ súwret salıw sabaqlarında naǵıslı kompozitsiya dúziwge úyretiw usıl hám metodları boyınsha birqansha ilimiy maǵlıwmatlar berilgen.

Juwmaqlaw bóliminde dekorativ súwret salıw shınıǵıwların alıp barıwda Oqıwshılardıń súwretlew ónerine bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw birinshi orında turıwı kerekligi ham ol oqıtıwshınıń eń baslı talabı bolıwı tiyisli ekenligi kórsetilgen.

Bul jumısta temanıń mazmunı jaqsı ashıp kórsetilgen birneshe ádebiyatlardan paydalanıp siltemeler berilgen.

Jumis házirgi kún talabı dárejesinde jazılǵan hám Mámleketlik attestatsiya komissiyasına toliq qorǵawǵa jiberiwge ilaylıq jaqsı jazılǵan dep esaplayman.

Sın beriwshi: Qaraqalpaqstan respublikası XBKTKA Aymaqlıq orayı Ameliy pa`nleri ha`m mektepten tisqari ta`lim metodıkası

A`jiniyaz atındağı Nókis Mámleketlik pedagogikalıq instituti «Súwretlew óneri hám injenerlik grafikasi» tálım bağdari 4^a-kurs talabasi Beginbaeva Dilaramniń «6-klass oqıwshılarına dekorativ súwret salıw shınıǵıwların alıp barıw metodikası» temasında jazǵan bakalavr pitkeriw jumısına

PIKIR

Beginbaeva Dilaramniń «6-klass oqıwshılarına dekorativ súwret salıw shınıǵıwların alıp barıw metodikası» temasında jazǵan bakalavr pitkeriw jumisi úsh bólimnen ibarat bolıp, hár bólimi temanıń mazmunin ashıp beriwge qaratılǵan.

Kirisiw bóliminde Temanıń aktuallıǵı hám maqset hám wazıypaları - ózbek, qaraqalpaq xalıq ámeliy ónerin teoriyalıq jaqtan úyreniw.

-bezew ushın kerek bolǵan ayırım tábiyiy materiallardı stilizatsiyalawdı biliw

- dekorativ kompoziciyanı boyawlar menen islew tajiriybesi arttiriw.

-belgili bir ádebiy shıǵarmaǵa (gúrriń, tımsal, ertek, dástan h.t.b.) illyustratsiya islewdi waziypa etip qoyadi. Sonday aq oqıwshılardıń dóretiwshilik uqıbın rawajlandırıw, sabaq protsessinde alǵan bilimin hám tajiriybesin turmista praktikalıq xızmetinde qollana alıwǵa úyretiwden ibarat ekenlig aytılıp anıq waziypa qoyılǵan.

Dekorativ súwret salıwdıń oqıtıw metodikası tuwralı jaqsı maǵlıwmatlar berilgen.

Tiykarǵı bólim birneshe kishi bo`limlerge bo`linip ha`r bir temanin` mazmunı jaqsı ashıp ko`rsetilgen. Atap aytqanda Dekorativ súwret salıw sabaqlarınıń tárbiyalıq áhmiyeti. **Oqıwshılarda psixologik káypiyeti payda etiw** Súwretlew óneriniń dekorativ súwret salıw túri boyınsha gúrriń ótkeriw, **Gúrriń barısında naǵıs salıw pániniń tiykarǵı maqseti tuwralı jaqsı jazǵan.**

Dekorativ súwret salıwda kórgezbe quraldıń ahmiyetligi. Dekorativ súwret salıw sabaqlarında naǵıslı kompozitsiya dúziwge úyretiw usıl hám metodları boyınsha birqansha ilimiy maǵlıwmatlar berilgen.

Juwmaqlaw bóliminde dekorativ súwret salıw shınıǵıwların alıp barıwda Oqıwshılardıń súwrlew ónerine bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw birinshi orında turıwı kerekligi ham ol oqıtıwshınıń eń baslı talabı bolıwı tiyisli ekenligi kórsetilgen.

Bul jumista temanıń mazmunı jaqsı ashıp kórsetilgen birneshe ádebiyatlardan paydalanıp siltemeler berilgen.

Pitiriw qániygelik jumisim barısında bir qansha metodlardan, paydalanıp sabaq barısında grafikalıq jumislardıń balalar tárbiyasında úlken orın tutatuǵı aniqlandı. Sonıń menen birge teoriyalıq ámeliy –pedagogikalıq máseleler ashıp kórsetilgen. Jumis jaqsı jazılǵan dep esaplayman.

Pikir beriwshi:

doc.w.w.a. Sh.Qalliqlishov

6-klass oqıwshılarına dekorativ súwret salıw shınıǵıwların alıp barıw metodikası.